

ЧЕРНЕЧА ГОРА АФОН

(Спогади)

О. С. ФЕДИНЯК, ЧСВВ

Прудентопіль, 1958

ЧЕРНЕЧА ГОРА АФОН

(С п о г а д и)

О. С. ФЕДИНЯК, ЧСВВ

Прудентопіль, 1958

Видавництво ОО. Василян

Prudentópolis

Paraná

Brasil

Передмова

Життя ченців на Афоні, їхні монастирі, церкви, книгозбірні манили й ще манять чимало людей до себе. Бо де-як-де, а таки там на св. Горі є зосереджене надбання ченців нез'єдиної Церкви з різних її ділянок.

Вичитати про те все в книжках, неможливо. А як дещо й вдасться, то це не можна ставити нарівні з тим, що бачимо на власні очі, чуємо своїми ухами, самі переживаємо. — Ще важче про цю справу приходиться говорити нам українцям, бо в нашій літературі про Афон скупенькі вісті. Крім невеличкої брошурки В. Шурата про Чернечу республіку на Афоні¹, подібуються, розкинені тут і там по книжках або часописах, доривочні тільки згадки про Гору

---

¹) Василь Шурат, Чернеча республіка на Афоні, Львів 1895.

З новітніх публікацій про гору Афон є стаття о. Юр. Федорова (афоніта) в українському магазині "Ми і світ", за січень 1958 (Торонто в Канаді). Тільки в згаданій статті мильно є подані написи під знімками монастирів; монастир Зографу є підписаний як Івірон, а Діонісію названо зографвським.

Афон і на цьому кінець. Не дивно проте, що ці скромні відомості не вдоволяли колись, ні сьогодні не вдоволяють зацікавлених цією Горою. Тому й в давнину й у нинішніх часах, кому лиш надариться нагода (в нас або чужинців), той вибирається на Афон, у цей казочний край східнього монашества.

Перший, хто з наших Земель вибрався на гору Афон, був св. Антоній Печерський. Щобільше, він прожив там кілька літ і, скориставши з того перебування, вернувся в рідні сторони, щоб своїми духовними осягами поділитися вдома з іншими. З пізніших путників на св. Гору слід згадати Івана Вишенського та Йова Книгиницького. Вишенський бував там аж двома наворотами, переходив із монастиря в монастир, відвідував при тім їхні скіти та келії ченців, які жили в них на відлюдді². Приятель його Й.

---

²) М. Возняк. Істор. укр. літер., т. II, ст. 125-177. — Крім цього гл.: Заг. Укр. Енцикл., т. I, ст. 558. — Теж І. Франко в своїй поемі про І. Вишенського згадує монастир Зографу й Івірон, в яких наш земляк з Вишні бував. Також у розвідці: Іван Вишенський і його твори, Львів 1895, Франко згадує про послання І. Вишенського до львівського братства, при кінці якого то послання сказано: "Писаєся в св. Атонській горі, в монастири Зографі, ст. 3.

Книгиницький побув на Афоні якийсь час і опісля, вернувши домів, старався заціпляти афонського духа в рідніх монастирях. Він зреформував монастир ув Уневі, в Угорниках, у Дермані на Волині, а згодом і Печерську Лавру. Та найбільшою його заслугою було, що він оснував манявський скіт³.

В наступному сторіччі, тобто вісімнадцятому, полтавець Паїсій Величковський пішов на Афон і там, як далі почуєте, заснував окремий монастир — скіт (св. Іллі) для своїх земляків з України. Таксамо ігумен дерманського монастиря на Волині Ісаакій, пізніший єпископ Луцька, ходив на св. Гору, де він незвичайно всім захоплювався. Будучи на Афоні в першій половині дев'ятнадцятого століття, Ісаакій писав до старшини Ставропігійського Братства у Львові побожні листи, щоб ними згаданих братчиків скріпити в православній вірі⁴. Та й багато інших прочан із наших Земель відвідувало Афон; деякі з них залишалися там на довший час, а деякі аж до смерти.

Від першої світової війни відвідини Афону з наших Земель, крім Карпатської України, ус-

---

3) В. Щурат, там же, ст. 39.

4) Акти отношашієся к исторіи западной Россіи. т. IV, ст. 432-433.

тали. Вони перервалися через несприятливі політичні обставини й цей стан триває по сьогоднішній день.

Гора Афон, життя ченців на ній і мене зацікавило. А ще більше манили мене її збірки рукописів, книгозбірні, ікони, тощо. Тому минулого року скористав я з доброї нагоди й поступив теж на Афон.

Ціль цих наших Спогадів про Чернечу гору Афон є поділитися з читачами тим усім, що ми в духу винесли з тієї скарбниці східнього чернецтва, зо скарбниці, яка продовж цілого тисячеліття годувала серця і уми численних паломників різних часів, станів і народів. Ці саме духові надбання, осяги монахів афонських у релігійній ділянці від ряду літ стягали до себе цілі кадри душ з усіх-усюдів. Належить тут додати, що мильним було б думати, що надбання афонських ченців, це заслуга виключно грецьких монахів. Ні, це праця синів у чернечій рясі всіх народів, всіх їхніх верств і з усіх часів. При тім є це осяги довголітньої і муравливої праці, зусиль, жертви людей не з малою культурою і не пересічних дарувань, людей великого нераз мистецького хисту і знання в своїому ділі, надівсе ж людей посвяти.

Вистане переступити поріг одного з афонських монастирів, чи тамошніх соборів, щоб про

те все наочно переконалися. Бо вступивши до них, ви не знаєте, що там подивляти, їхню красу, чи жертвенність їх колишніх добродіїв, багатство культурних надбань чи ревнування про Божу славу посвячених Йому душ. Чудові мальовила на стінах отих афонських святинь, їх архітектура, штука, прегарні й цінні образи в іконостасах, далі неоціненої вартости їх бібліотеки, це проречисті свідки славної там бувальщини, свідки колишнього розквіту св. Гори.

Сьогодні той колишній блиск Афону вже пригасає. Підупадає на ньому життя по монастирях і скітах. Деякі з їхніх забудовань ідуть у розвал, по інших вже і сліду не стає. Це саме діється і з деякими церковцями. Найсумніший однак об'яв на Афоні, це брак охочих юнаків, які бажали б ступати слідами своїх попередників, себто не стає там тих, що започате й доведене до такого розвою діло повели б уперед і гідно його повели б.

Під теперішню пору число ченців на Афоні значно впало. Їх зараз там несповна двох тисячок, підчас коли в минулому було далеко більше, бо доходило до п'яти або шести тисяч. Вдобавку стан ченців сьогодні на св. Горі, це переважно сивоволосі старці, які рештками сил тягнуть ще Христове ярмо, в яке вони самі добровільно впряглись в ім'я великої Ідеї — сво-

го високого звання. Значиться, монаша сім'я на Афоні змаліла й то в значній мірі змаліла. При тому вона й зубожіла, вслід за чим і підупала під кожним оглядом. Навіть її політична самостійність, якою вони сьогодні користуються, не та вже, що колись була. Замість справдішньої і теплої опіки давніх могутніх добродіїв припала їм модерна опіка протекторів, які пригортаючи цю знесилену республіку, хотіли б приголубити її до себе щоскоріш та й на завжди...

Ще принаймні дорібок із попередніх сторіч, осяги минулих змагань, давня слава Афону, що продирається там крізь контури фресків, старих мальовил, ще багатство, збережене по бібліотеках, блиск, що сяє зі золотих сторінок цінних рукописів, це піддержує ще пам'ять у людей про величний Афон і його ченців та стягає до нього з усіх-усюдів цікавих глядачів.

Як сьогодні виглядає життя ченців на горі Афон, скільки там монастирів, які цінні речі в них зберігаються, який стан оцих афоських монастирів і їхніх скітів чи поосібних келій — бодай у загальному, які зв'язки бували між Афоном і українськими Землями, про те все й цьому подібне буде мова в оцих наших споминах із гори Афону.

Автор

У Римі, на провесні 1958.

I.

ПО ДОРОЗІ НА АФОН

Вчасним ранком, 2 листопада 1957, відслужив я Богослужбу в церкві ОО. Лазаристів у Солуні й опісля пішов на автобусову станцію, щоб виїхати на Афон, точніше сказати, щоб автобусом проїхатися наперед у Єріссос¹. Однак тоді — зрання не пощастило мені вибратися у згадане місце, тому виїхав я пізніше, десь з полудня.

День був хмарний. Навіть часом покраплював дощик. Однак їхати можна було, тому ми й вирушили. — Доки дорога була асфальтована й не було великого дощу, їхалось нам незгірше. Автобус мчав спершу рівниною, між Солунським заливом і Макидонськими горами. Опісля він викотився на верхів'я згаданих гор, вкритих зеленими лісами та пасовиськами. Та, коли ми стали продиратися поміж гірські вершки, густа мряка зачала окутувати наш віз і ми їхали вже поволіше. До того холодний вітерець посвистував крізь шпарки вікон в автобусі.

---

1) Давня його назва Акантос.

Я сидів при вікні автобусу й пильно приглядався усьому, що ми стрічали. Мені нагадувалися при тому події з історії, які в отих горах, у їхніх просмиках, або біля них збувалися. Перед моїми очима просувалися тоді цілі полчища могутнього царя Пилипа Македонського, які йшли на підбій Греції, то знову блискучий похід його сина Олександра на схід... Світлі частини переживала тоді Македонія, а сьогодні вона розчленована, закута в неволі, інші панують у ній.

Під вечір пустився рясний дощ і не уставав. Добра дорога скінчилася, а зачалась звичайна пільна, розбита, повна баюр. Ми мали бути в Єріссос на восьму годину ввечорі, а тимчасом ми ледве половину дороги зробили. Крім цього наш автобус зачав гарчати, немов та собака, якій щось стає на перешкоді. Він посувався вже звільна, часом і приставав, а потім котився попросту з болота в болото, об'їзджаючи нераз воду, що, бувало, де-не-де річкою плила серед дороги. — На душі ставало моторошно, мимоволі насувалися питання, коли ми нарешті діб'ємось до мети, а як ні, то де ночувати?

Тільки про це й подумав, як наш автобус зупинився серед містечка Стратонікі². Подорож-

---

2) Це старе. гірське містечко в східній Халькідіці.

ні заметушилися, один одного зачав допитувати: невже ж дальше не поїде...? Втім забрав голос шофер і заявим усім, що ми далі вже не поїдемо, а щодо їзди "завтра", додав, то це залежатиме від стану погоди.

Надворі було зовсім темно. Десь-не-десь у вікнах блимало світло нафтівок³⁾. Ні в місті, ні в його околиці електричного світла не було. З окупів хат спадали краплі дощу й немов на яких ніжненьких струментах дзеленькали дітям пісеньку до сну.

Мене завів один із шоферів на нічліг у ксенодохіон, себто в хату для чужинців. Кімната, що в ній я опинився, була простенька, але спокійна й охайна. Напроти неї, в сусідній кімнатці лежав у ліжку дорослий юнак, цілком спараліжований. Подібне нещастя стрінуло і його старшого брата, який при допомозі милиць міг бодай поволеньки ходити. Ними обвидвома піклувалась їх бідна мати. Аж жалко мені стало, коли я споглянув на них, та допомогти їм у цьому горю я ніяк не міг.

Пізнім вечором поклавсь я на спочинок. Зі сусідньої хати нісся пронизливий плач дитини. Мені на сон не бралосся. Я перекидався з од-

---

3) Нафтівки є це лампи або лямпочки, в яких світиться нафтою.

ного боку на другий, обдумував план подорожі на завтрашній день і хоч-не-хоч слухав я тої недоспіваної пісеньки, що її безпереривно повторяли краплі дощу за вікном. Однак по якомусь часі я заснув.

Другого дня прокинувся я доволі вчасно й відразу глипнув у вікно. Надворі заслотилось. Ох лишенько, погадав я собі, щось мені з тим Єріссос не везе. Та, ще я добре й не вдягнувся, аж тут гомін трубки від нашого автобусу — від'їзд. Крім того і старенька мати давай ковтати в мої двері, кликала: Кіріє, автобус! Якнайшвидше позбирав я тоді свої речі в валізку, заплатив господині за нічліг, докидуючи при тому й милостиню для її нещасних синів, та й побіг на майдан до автобусу. В останній вже хвилині вскочив я до нього й поманджав ним далше в напрямі Афону. Щоб багато не розводитися з оповіданням, скажу тільки, що з великими трудами та з довгими перервами, пізно надвечір, ми добилися до місцевости Єріссос.

В цьому Єріссос я і заночував у готелику Акантос. Це новий, чистенький дім та й винагорода в ньому за нічліг не дорога. — Сама ж оселя не є велика, простирається над зеленим берегом моря, від сходу. Це старовинна оселя рибалок, яка в найновіших часах завдяки туристичному рухові стала розвиватися. У давній дав-

нині, як ми вже згадали, Єріссос звалось Акантос. Недалеко нього, у віддалі яких трьох кілометрів, далше на південь, знаходиться т. зв. канал Ксеркса. Цей сатрап, у 480 році пер. Христом, ходив удруге походом на Гелладу. Та щоб уникнути нещастя, яке спіткало його за першим разом, себто розбиття фльоти, він приказав одну частину фльоти переправити на захід суходолом афонського півострівця в тому місці, де він положений найнижче понад плесом моря⁴.

Наступного дня, досвітку, вибравсь я до Трипіті, місцевости по західньому боці Афону. Через кількаденну слоту автобус туди ще не курсував. Тому я мусів найняти собі мулика. Розвиднювалось, як ми (я і власник мула) спускалися з хребта гори вділ, у маленьку пристань Трипіті. Наш човен-моторівка вже гойдався на воді, чекаючи на своїх пасажирів. Коли все було готове до від'їзду, пустився плисти на південь, у напрямі — Дафні.

---

⁴) Такої думки є сьогодні знавці старовинни, а саме що, Ксеркс не казав копати каналу через згаданий суходіл, тільки велів перетягнути кораблики на валках по землі, в найнижче положеному місці. — Подібно робили свого часу й наші козаки над Дніпром, висмикуючись таким чином чужинецьким стійкам, які мали наказ не пускати козаків з човнами на південь.

II.

НА ВОДАХ СВЯТ-ГОРСЬКОГО ЗАЛИВУ

Свіжий вітерець повівав, із-за обривів продиралося все більше й більше світла. На згаданій лодці їхало нас около сорока люду, здебільша самі чорноризці. Деякі з них гупорили між собою, а деякі сиділи мовчки або молились на чотках. Ліворуч мене засів на покладі старець-герон, який тому двадцять і п'ять років проживав у Нью Йорку. Він знав трошки по-американськи, тож ми скоро познайомились і стали розмовляти про всяку всячину.

Наша лодка вступала по дорозі до пристаней поближких монастирів, як Зографу, св. Пантелеймона, аж поки не доплила до Дафні. Плесо моря було назагал спокійне. Воно то блистило в сяєві раннього сонечка, то насуплювалося під подувом вітру, темніло. На легеньких хвилях тут і там колисалась рибацька лодка, що вчасним ранком вибралася на ловлю риб. Ми посувалися попри скалистий беріг, на якому чорніли дерева, дрімаючи ще в білих пухах ранньої мряки.

Ввиду того я зосереджував свою увагу біль-

ше на пасажирів, які немов ластівочки пообсїдали чардак лодки. Розговірною мовою була грецька. Але часом можна було почути і іншу мову, як напр. російську або англійську. От стрїнулось двох знайомих собі ченців-росіян, що верталися до своїх домів. Тож і поспитав один другого, де він бував, за чим їздив... "Да ездїл, — відповів запитаний, — ездїл. Поздей в одному мєсте бил празднїк — Богородица, я наشتهвил єго". Коли ж його товариш зачав собі з того делїкатно кепкувати, мовляв, ієрода¹ празниколюбєць, їздить по празниках, тоді перший став оборонятися, кажучи йому, що він їздив "по делу".

Прислухуючись таким розговїркам, мимохїть ставало весело.

Крім ченців їхало на нашому човні ще кількох світських мужчин. Це були переважно прості робїтники, які працювали на Афонї по ма-настирських хуторах. Туристів у той час, коли я їхав, було дуже мало. А про жїнок і не згадувати тут, бо їм строго заборонено ступати на св. Гору. Котра з них і відважилася б туди зайти, вона — згїдно з тамошнім повїр'ям —

---

1) Походить від грецького слова герон або герон-тас-старєць.

від самого вже повітря впала б трупом на місці².

Споглядаючи в воду, можна було кілька метрів заглянути в її глибіню. Подекуди доглянув я і саме дно моря і темно-сині водорости на ньому, які біля себе чинили все лазуровим, і дно й воду. А скільки там риб! Особливо ж при березі виправляли вони герці, здоганяючи себе напереміну. Бувало й так, що аж понад плесо води вискакували, в погоні за жиром. Їх там, як ми згадали вище, ловлять; ловлять світські рибалки, а ловлять і монахи. Опісля вони, тобто ченці, сушать цю рибу й заховують на зиму. Часом і продають її. Звичайно свіжої риби ченці не їдять, а тільки сушену. Вони роблять це з аскетичних понук, щоб занадто собі не догоджувати.

Майже в кожному з чернечих пристаней

---

2) Чернечий устав, писаний ще за візантійського імператора Мануїла I Комнена (в одинадцятому віці), а який походив ще з ранішніх часів, бо з часів Константина IX Мономаха (1042-1054), строго забороняв ступати на Афон не тільки жінкам і дівчатам, але й малим дітям і навіть безбородним молодикам. Із записів Дометіяна відомо, що того, хто не мав бороди, ченці проганяли з св. Гори, наче оглашеного (В. Шурат, там же, ст. 17).

стояв поліцей, розуміється грецької держави. І на кожній лодці, що везла урядово пасажирів, находився звичайно один-другий поліцей. Вони не зачіпали подорожніх, хіба в виняткових випадках. Мене легітимував поліцей тільки раз, і то питав не про паспорт, а про посвідку з головного Уряду в Каріє.

Вже добігало полудне, коли наш човен заїхав у пристань Дафні. Це звичайний-звичайнісенький собі перестанок з широким бетоновим причалом, що виставав з берега. Як тільки я вступив на цей бетон, зараз приступив до мене рослий мужчина, яких двадцять п'ять літ, без урядових відзнак і сказав до мене: догана. Я зрозумів у чому річ, але водночас і подумав собі, чи перша-ліпша людина має право запитувати мене, що я везу. Тому я і не звертав уваги на згаданого урядовця. Тоді він удруге заговорив до мене, однак чемно, питаючи про мої речі в валізці. Я жестом руки вказав йому на неї, що стояла біля мене, докидуючи втім слово: суткейс. На це він махнув рукою і відійшов. За кілька хвилин я теж пішов далше.

Їзда лодкою з Трипіті до Дафні, віддаль п'ятьдесять морських миль, коштувала шіснад-

цять драхм ³. Вона мене не змучила. Одна хіба підчас неї невігода (як і підчас інших мандрівок по Афоні), а це, що нема чим заспокоїти спрагу. Особливо ж у час літніх спек, як оповідали тамошні туристи, вона дається відчувати. На моє щастя, пора, в якій я там подорожував, була холодна, це було восени, отже афонські спеки давно вже проминули.

Море легенько хвилювало, коли я ішов понад його беріг. А звільняючи нераз кроку, я з насолодою споглядав тоді в воду, яка своєю синявою на дні манила око кожного з прохожих.

---

³) Грецька драхма коштує приблизно двадцять італійських лір. А за американський доляр платять у Греції неповних тридцять драхм. За одну драхму треба було б дати приблизно чотири крузейри.

III.

ВЕРХИ МУЛОМ ДО КАРИЄ

Згодом я зайшов у хату, недалеко берега. Вона була построєна з дерева й отінева кількома деревами. Дах її вже подавався, пороги позападалися; досить вже стара була ця хата. Перед нею простягалось море, широке море, генген доки лиш око засягнуло.

В цій хаті находилося кілька підприємств, однак тамошнього покрою і розміру. Зараз при дверях був приміщений ніби якийсь банк із телефоном, куди заходили зчаста ченці й ладнали свої фінансові справи. Далі, вглиб тієї самої кімнати, находилася крамничка. У ній ви могли собі купити всякого роду девоціоналії, як хрестики, ікони, мальовані на папері або різблені в дереві, далі картки-видівки тамошніх монастирів, чотки, малі свічники та коробочки з гарними на них квітами і грецькими написами, тощо. За крамницею найшов я харчівню. Там містився немов бар, у якому можна було перекусити. Без зайвого клопоту ви могли дістати в ньому, крім кави або чаю, зварену бульбу чи горох, політі оливою, разового хліба, склянку вина, свого виробу і т. п.. Однак ні м'яса, ні страв з набілом

там не продавали, бо це їсти заборонено на сз. Горі.

Сама їдальня і обстановка в ній були неохайні. На підлозі валялися кусні газет, а на столиках видніє порох. Всю роботу виконували в ній виключно мужчини, бо, як ми згадали, побут жінкам на Афоні гостро заборонений¹.

Я був тоді добре голодний, бо не мав ні снідання, ні сбіду. Тому без проволоки зайшов я до згаданого ресторану та й замовив собі зупки. гороху з оливою і вина. Кухар скоро все приніс. При тому стер він столик, що при ньому я сів, газетою з долівки, побажав мені доброго апетиту та й відійшов. Та мені зовсім не збиралось на апетит, побачивши перед собою цей обід. Однак голод сильніший за все. Я хоч-не-хоч присунувся ближче столика й забрався до їди. І хоч вона мені не смакувала, я це їв, бо мусів їсти. Покушав я опісля і вина, від якого аж здригнувся, таке було й терпке й квасне. Більше я його самого не пив, а тільки з чаєм.

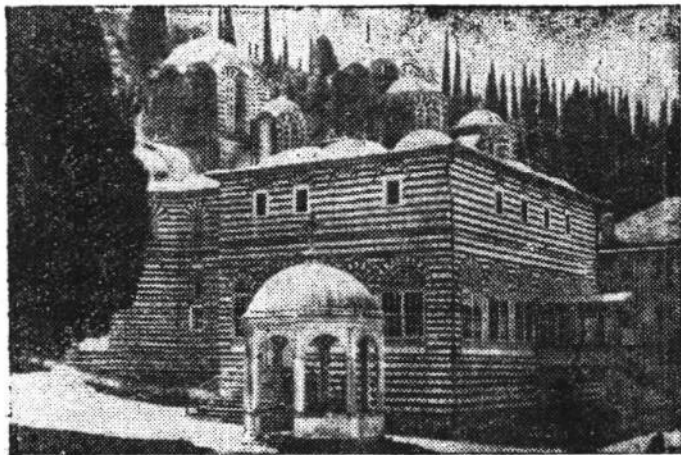
Після цього полуденку зачав я шукати способу, як би то продістатися в Карию, столицю чернечої Землі. Без того, без проголошення там, я не міг відвідувати монастирів на Афоні, а тим

---

¹⁾ Навіть домашніх звірят жіночого роду невільно на йому держати, за винятком котків, яких там чимало.

менше не міг сподіватися прийняття в них на вічліг. Іти пішки до Каріє, за далека дорога; до того ж у мене була валізка з речами. Тому я замовив собі мула.

Заки надійшов чоловік з мулом, я ходив по-

Католікон у монастирі Зограф

між хати пристані й заглядав, що в них знаходиться. Їх у Дафні не багато, бо Дафні це оселя. От кільканадцять старих хат, уставлених в один ряд, і ще кілька оподалік них, ось вам містечко Дафні, пристань чернечої республіки. Мешканців у ній можна числити кількадесят, які

мають у ній якусь крамничку або варстат, або працюють у самій пристані при човнах. Найважливіші в Дафні установи, це уряд поліції, митний уряд і пошта. З якимись містечками або малими пристанями в будь якому західньому краї нема що порівнювати його.

В одному з прибережніх домів знайшов я там невеличку молитовню, чи домашню церковцю. Вона стояла з боку, опущена. Як часто могли служитись у ній богослуження, годі було це відгадати. Не виглядало, щоб вони часто в ній бували.

За несповна годину появився чоловік з мулом, всадив мене на нього й ми рушили в напрямі Каріє. — День був гарний і назагал теплий, повітря чистеньке. Наша дорога вела спершу понад стрімкий беріг заливу, прямо до манастиря св. Пантелеймона, опісля вона звернула направо вгору, вглиб півострова. Колись, за добрих часів, ця дорога була гарна, виложена кусниками чи плитами з каменя, що сьогодні можна ще місцями завважити. Але під цю пору вона розбита, занедбана, розрита нагальними дощами, повна вибоїв, каменюк, тощо. Найгірше те, що цієї дороги тепер ніхто не направляє. Тому подорожувати нею дуже важко і в якійсь мірі, навіть небезпечно. Їдучи на мулі, я подивляв разом обережність і зграбність цього звіряти.

Часто-густо мулик ішов такими дебрами, так стрімко мусів спинатися, нераз і понад високі краї скал, а він ані не спотикнувся. І сам певно, спокійно перейшов, і крам та й їздця на собі безпечно переправив.

Спинаючись угору, ми переїжджали попри монастир Ксиропотами². Це кількаповерхова будівля, посеред неї просторе подвір'я з гарною церквою-католікон³. Зблизька ми його не оглядали, бо не ставало на це часу. На мене робив цей монастир враження, немов би я бачив перед собою венедиктинську абацію. Кругом нього виднів великий город, який був значно запущений. А й мур, що біг довкруги нього, вже розлітався; не було кому ним заопікуватися. За те вид із того місця на море чудовий.

Та ми посувалися далше, крок за кроком, а все вище на гору. Стежка вела нас то поза огорожі згаданого монастиря, то глухим лісом; чим вище ми підносилися, тим стрімкішою вона ставала й важчою до переходу. Так ми нею

---

2) Цей монастир походить із десятого сторіччя. Колись він мав на Афоні не мале значення. Але зчасом підупав і тепер він кінчає вже писати сторінки світлої своєї історії.

3) На горі Афон головну церкву, яка звичайно стоїть серед унутрішнього майдану, звать католікон.

спиналися щось дві години, аж поки не дісталися на верх гори, звідкіля нісся гарний вид на обидва боки півострівця, на береги морів, східнього й західнього. В повітрі, понад зеленими склонами гір, снувалось бабине літо й листіло в соняшних променях немов золоте руно.

Посуваючись уперед поміж усякого роду кушами, я — коли мул на хвилину пристанув, користав з нагоди, зривав із лаврових деревець ягоди та й кушав їх. Вигляду вони помаранчевого, солодкаві, а при тому трохи нудні; тому багато їх не можна з'їсти⁴. — Незабаром ми зачати спускатися з тієї гори. Перед нами, на тлі синіх вод, які ген далеко коливались, розгорнулися широкі простори, нові зелені узгір'я, з довгими ярами і просторими левадами, яких мережали вузьенькі стежки й потічки. Вершки дерев горіли від сонця, що з перевтоми спускалось у діл. Ще якийсь час їзди на мулі й далеко на підгір'ї замайоріли доми Каріє, столиці чернечої республіки. Нам здавалось, що вона не дуже далеко від нас, що ми ось-ось і в ній станемо. Та це тільки так здавалося. В дійсності до неї було ще далеко, ще добрих три чверти години треба було їхати, заки ми в ній опинились.

---

⁴) Тамошні монахи не їдять того, тільки часом зривають і сушать на тютюн.

На самому вступі до містечка, при старій хаті, задержав мого мула якийсь чоловік, кажучи до мене з усмішкою: телос, тобто кінець дороги. Це був власник гостинниці, який нарочно так робив, щоб гості-туристи вступали при цій нагоді до його гостинниці на каву. Я поступив до неї, але нічого в ній не їв, бо хотів наперед розглянутися по містечку та зайти до Головної Управи.

Коли я зайшов у цей Заряд республіки, її сторожа⁵ справила мене відразу до грецької державної поліції, яка мала недалеко свій постій. Там приймили мене ввічливо, ніяких труднощай мені не робили, видали посвідку, і з нею вернувсь я назад у згаданий Уряд столиці. В ньому передав я цю посвідку враз із своїм паспортом до секретаріату. За кілька хвилин виніс мені джурний мій паспорт і діямонитиріон, себто грамоту, яка давала мені дозвіл побуту на Афоні та покористуватися гостинністю ченців, до яких я б там не зайшов. За саму грамоту ніякої не домагались винагороди в грошах, тільки тре-

---

5) Це домашня поліція держави Афону. Вони носять звичайно чорний уніформ, а на їхній шапці, теж чорній, видніє емблема гори Атосу. Кожний з тих поліцаїв мусить обов'язково носити бороду й ходити в службі зі спеціальною палицею.

ба було заплатити за удержання і прохарчування по монастирях⁶.

З вищезгаданим діямонитиріоном я удався зараз до поблизького монастиря Кутлумусію, щоб завчасу зголоситись у ньому на нічліг. Було це вже під вечір, 4 листопада, минулого року 1957.

---

⁶) Ця грамота є підписана чотирма членами діючого Уряду черн. республіки й дає гостеві не тільки право покористуватися на Афоні услужністю ченців, але разом і поручає його (гостя-туриста) ласкавій їх опіці та й доброзичливості. Цією грамотою мусів я виказатися в кожному монастирі, куди лиш зайшов.

IV.

В СТОЛИЦІ ЧЕРНЕЧОЇ РЕСПУБЛІКИ

Приблизно в осередку св. Гори Афону, на східньому її склоні, серед зеленої китловини дримає столиця чернечої держави **Каріє**. Вся вона потапає в городах, виноградниках, обставлена довкруги скітами¹ та келіями². По середині маленького містечка пишається одноповерховий дім Головної Управи республіки. Він тепер є гарно відновлений, з високими сходами з переду. Напроти нього, в доли, стоїть головна церква, теж відновлена, а біля неї дзвіниця. Дві головні ву-

---

1) Скіт — грецька назва, означає малий монастирок, в якому живуть ченці схимники, тобто ченці великої схими. В них є спільне життя, киновія, а найголовнішим завданням богочитання в хорі й розважування Божих правд. Займаються скітники й чим іншим, але не багато й радше для умового відпруження. Кожен скіт мусить приписово належати до одного з більших монастирів і фактично належить.

2) Келії, це так би мовити-приватні житла монахів на відлюдді. Спосіб життя ченців у них є різний, строгий або менше строгий; однак і келії мусять приналежати до котрогось із монастирів.

лиці, немов дві артерії, ділять столицю на три частині. Від них на всі боки розбігаються менші вулички та доріжки, які проводять до хат, до скітів і робітень поодиноких ченців або і світських людей, що там затруднені.

З важніших установ у Каріє слід згадати ще централю грецької державної поліції, пошту, церковно-богословську школу³, шпиталь для та-тамошніх ченців, ксенодохіон, себто малий готелік і зо два невеличкі ресторани. Крім цього на-ходяться там і крамниці, одна-друга робітня, як шевська, кравецька та всяких малих виробів з дерева. Також і спільний цвинтар для монахів є в Каріє. Крамниці в Каріє винаймають собі світські люди. За це вони платять якусь винагоро-ду містові. В них можна купити речі першої потреби й по низьких цінах. Якихсь дорожчих речей або зайвих там у карійських крамницях ви не знайдете. Отже ні знарядів до авт, або елек-тричного світла, ні радієвих апаратів, тощо, дар-ма там глядати, це злишне для афонських ченців.

Поза осередком містечка знаходиться ще ве-ликий монастир грецьких монахів, т. зв. Кутлу-мусію, що про нього була згадка в попередньо-му розділі. На північному узгір'ї карійської око-лиці пишається один із більших скітів на Афо-

---

3) Про неї буде мова нижче.

ні, це російський скіт св. Андрея. Давніше проживало в ньому багато ченців, а сьогодні там заледве десятка. В цьому домі міститься зараз і вищезгадана богословська семинарія. В ній підучуються здібніші юні ченці (і тільки ченці) догматики — правд св. віри, історії Церкви, депотрібних наук до духовного стану, як філософії, що з морального Богослов'я, літургічних церемоній, церковного співу, тощо. Хто з монахів-студентів викажеться в студіях задовільними успіхами та й бажає стати священником або дияконом, такого єпископ⁴ за згодою і благословенням дотичного архимандрита чи ігумена висвячує⁵.

Ось так у головних зарисах представляється столиця гори Афону — Каріє.

Як ми вже чули, в Каріє має свій осідок головна Управа чернечої республіки на св. Горі. Правда, в теперішніх часах вона є під протекторатом грецької держави (Геллади), отже не має вже того значення і тієї влади, що їх колись

4) На Афоні є тільки один єпископ (єрарх). Він перебуває в Каріє і там у вищезгаданій школі вчить.

5) По афонських монастирях або скітах буває звичайно один-два єромонахи (тобто священники) і стільки дияконів-монахів. Настоятель у них не мусить бути священником і звичайно він ним не є.

мала, а все ж таки в нутрі своєї держави ця Управа не позістала зовсім без значення.

Законодатне тіло, що так висловлюся, творять у чернечій республіці представники двадцятьох її монастирів. Ці представники збираються на наради в конечній потребі, тобто в найважливіших справах. Менше важні справи беруть вони на нараду лиш тоді, коли ці справи торкаються всіх монахів Афону. — Виконна влада спочиває там у руках чотирьох архонтів (т. зв. епістатів). Їх вибирають представники більших монастирів кожного року, по черзі. Один із цих епістатів є проепістатосом, себто головою виконного уряду на один рік; його звать також протос (перший). Хто б не був цим протосом, він перебуває стало в Каріє, і тому головна церква в столиці, себто її католікон, називається протатон.

Печатка архонтів (епістатів) складається з чотирьох частин; кожна з них має один архонт. До архонтів на Афоні належить чувати над ладом і спокоєм у державі. Тому прислуговує їм право судити ченців, ладнати спори між поодинокими монастирями, репрезентувати Управу св. Гори перед владою як духовною, так і світською, тощо.

З приводу того, що в Каріє знаходиться осередок афонської республіки, кожний з тамошніх

манастирів старався мати дімок у столиці, в якому міг би перебувати його представник і ще де-хто з монахів. Решку кімнат винаймавав матірний дім ченцям з інших манастирів або скітів, що хотіли жити в столиці. З часом тих дімків у Каріе намножилося без ліку, а проживати в них не стало кому. Деякі з них світять далі пустою, а деякі йдуть у розвал. Ченці споглядають на це сумовито та й не з малим болем у серці переживають цей невідрадний стан.

Ранком, п'ятого листопада, вийшов я з мони Кутлумусію і удався в католікон, поблизу Головної Управи, щоб його оглянути. Але він був зачинений і то на ключ⁶. Тож я мусів наперед розшукати ключа, щоб якось дістатися до середини церкви. Це однак не приходилось мені легко. Треба було добре набігатися, поки я віднайшов його. А відчинив мені згаданий собор молодий чернець Василій. — Сама церква розмірами не велика, тільки що відновлена, ясна й чистенька. Запрестольна її ікона Богоматері вказувала, що храм присвячений Її Успінню. Посеред церкви на аналойнику лежала чудотворна ікона Преч. Д. Марії з дитятем Ісусом на руках.

---

⁶) На горі Афон кожна церква є так зачинена (на ключ), який переховується в еклесіярха (монах-церковник).

А далі, за ними, пишався гарний іконостас. Крім того впала мені ввічі сила-силенна малих ікон, які немов ті молоді ластівочки пообсідали стіни собору. Це дарунки тамошніх ченців-малярів для своєї церкви на вічний спомин про них і їхню обитель⁷.

При цьому соборі стояла й дзвіниця. Вона була теж відновлена⁸. Найважлише, щодо тієї дзвіниці то це, що на ній угорі знаходиться бібліотека, в якій попри кілька старих книжок зберігається сорок рукописів з тринадцятого століття; це переважно св. Євангелії або Апост. Діяння чи Послання. Між ними знаходиться рукопис-типікон із кінця десятого віку Трагос. Він містить у собі списану реформу чернечого життя на св. Горі після смерті св. Атанасія Атон.

---

7) Молодий чернець Василіос, який показував мені катоікон, теж був художником. Питаючи за ключем, зайшов я при тій нагоді в його скіт, де крім невеличкої каплиці й келій для ченців знаходились і малярські робітні, між якими й робітня цього монаха Василя. Оскільки собі пригадую, він працював тоді над іконостасом своєї каплички.

8) Катоікон, як він сьогодні представляється, враз із своєю дзвіницею, походить з сімнадцятого сторіччя. Його (цей типікон) приніс із Византії, від імператора Ів. Дзіміскеса, монах Евтимій з манас-

тиря Студіон, коли ченці Афону попросили про це згаданого Дзіміскеса.

По дорозі з церкви вступив я до поблизької крамниці з девоціоналіями. Там можна було подибати всяку всячину, включно з медаликами й тому подібне --- з Італії. Там я купив дещо з тих речей і кілька карток з видами афонських монастирів та церков. --- З тим усім подавсь я назад у монастир Кутлумусію. Стежка вела по під винницю, з якої пожовкле листя зачинило тільки що опадати. Кругом царив спокій, якийсь святковий настрій; до того ране сонечко своїми Христового Серця, з латинськими хрестиками свіжими променями все золотило, і стежку, що нею я ішов, і листя на ній і деревця і почорнілі мури старого монастиря і все його обійстя. Огород, серед якого я опинився, був засаджений всякого роду деревцями, кущами, а подекуди і яриною. Однак назагал він виглядав занедбаний, хоч саме його положення, на склоні гори, звернене до сходу, було гарне, навіть дуже гарне.

Монастир Кутлумусію, як ми не раз вже згадували, це старий монастир, бо з вчасного середновіччя. Століття полишили на ньому свої значні сліди. Хоч це будова простора, місця в ній подостатком, та ченців у ній обмаль і то більшість їх у старшому вже віці. В монастирі

дали мені напитися чорної кави й потім я пішов оглядати його головну церкву.

Вона не є велика, походить із шіснадцятого століття. Її мальовила чудові, а ще кращий іконостас. Я б сказав, це перлина делікатної різби в дереві. Цілі попросту герлянди мережанки її, малесеньких дзвіночків (з дерева!) перебігають у двох рядах іконостасну стіну, відділюючи так одні образи від других. При тому ще чотири малі колумни, що віділюють намісні ікони, зроблені є з такої ж легкої різби, що поміж неї можна свobodно захвати пальці руки. Їх завершують капітелі, приоздоблені мистецькою комбінацією різби на подобу листків із винограду або соняшнику, тощо. Довгий час придивлявся я отому небуденному артизмові, який коштував колись ченців немало часу, праці й видатків.

У святая святих гарний бальдахим отінював вітвар, на якому крім свічок і богослужебних книг видко було по середині скляний кивот з НН. Дарами. На запристольній стіні, у висоті згаданого бальдахиму, зображено відхід Божої Матері з-поміж живих, тобто Успення Пресв. Богородиці, бо в її честь здвигнений храм. Під тією богородичною іконою були зображені три Святителі (св. Григорій Богослов, св. Василій В. і св. Іван Золотоустий). Видно хтось з ченців му-

сів малювати цей образ, подумав я собі, коли св. Василя вміщено по середині⁹.

В головній наві собору теж гарні мальовила. Зокрема звертали там на себе увагу глядача розмальовані події сімох вселенських Соборів. Є там і дорогоцінні ікони, чи вони в іконостасі — намісні, чи повішені на пілястрах, що двигають копулу. Ці ікони золоті, оправлені в срібні рями, а декотрі з них прикрашені ще самоцвітами. Словом одна краса, неоціненний скарб. Довго я приглядався тому всьому й не міг очей своїх відорвати від нього, така краса, натхніння, полет у цьому мистецтві та й водночас життя. Без сумніву такі речі можуть зродитися тільки по монастирях, у ченців, які всеціло віддані своєму званню, а при тому надихані вони надприродністю.

Доходила одинадцята година¹⁰. Ченці якраз тоді обідали. Я попрощався з монахом, який показував мені католікон, і подався далі в дорогу. Зрештою, в мене й не збиралось на якусь дов-

---

⁹) Східня іконографія представляє звичайно трьох Святителів так, що св. Івана Золотоустого містить у середині, праворуч нього св. Василя, ліворуч св. Григорія Богослова.

шу розмову, мене бо цілого захопив отой артизм, оте безсмерне діло побожних і забутих ченців із кутлумусійської обителі. — Мої кроки звернулись тоді на схід у монастир Івірон.

---

10) На Афоні ченці держаться ще рахуби часу давньої, запозиченої з Візантії; іншими словами держаться годинника візантійського. Для чужинця-туриста, це чиста морожа голови.

Тамошні монахи їдять у непаристі дні тільки раз на день, а в паристі (у вівторок, четвер, суботу й неділю) два рази. В ці дні вони обідають около одинадцятої години, на нашу рахубу часу, а вечеряють у шостій годині.

V.

ВІД МОНІ¹ КУТЛУМУСІЮ ДО ПАНТОКРАТОРА

Сонце високо вже піднеслось, коли я з торбиною через плечі йшов поза городами монастиря Кутлумусію. Дорога, як звичайно на Афоні, була то з каменюками, то без них, знизуючись уділ повільно в напрямі до мони Івірон, себто грузинського монастиря. Я ступав тоді бадьоро, здоровлячи від часу до часу якого ченця, що йшов у Каріє. При тому я запитував їх все, чи добре іду, себто чи до наміченої собі цілі. На мій запит монах-подорожний з усмішкою на устах, у якій ви чули теплу привітність, відповідав: так, так. Коли я впевнився, що не блуджу, тоді з тим більшою охотою мандрував вперед, поміж зелені дуби й лаври, малі сосонки та всякого роду кунці. Часом і деяка з птичок цвірінкнула мені ще під такт. А коли я виринав із гущі дерев, часто-густо передо мною стелився гарний вид на всю долину, що все нижче й нижче нахилялась до моря; далі видніло широкє, голубє море, з одною-другою лодкою, що колисалась на ньому. Аж душа вам радувалася, споглядаючи на те все.

---

1) Мони означає стільки, що самостійний монастир.

Около дванадцятої години загостив я в Івірон. Це величезна будівля, високий чотирикутний дім, з просторим майданом по середині, на якому стоїть католікон. Ця обитель притикає майже до самої води, замкнена з усіх боків старезним муром, який місцями вже розсипався. Була там і вежа з дзвонами, теж стара. А над самим берегом моря виглядала з-поза купок дерев невеличка пристань, що до неї причалювали човна по дрова.

При вході до монастиря, стрінув я рослого ченця, який сидів при монастирській брамі й дещо продавав; у нього ви могли собі купити картки з видами афонських монастирів, усякі корбочки, чотки, содову воду, тощо. Коли я спитав його, куди йти, він справив мене до кухні. Там мене ввічливо приймили, погостили чорною кавою і ще запросили на обід. Але я подякував уже за той обід, не був тоді голодний; а пішов я відразу подивитися на їхній собор. Цей католікон мені дуже подобався. Це не велика церква, але зате симпатична. Ченці називають її Кімісіс, по-нашому Успенка, бо посвячена в честь успення Божої Матері. Ця Успенка розмальована подібно, як католікон мони Кутлумусію. Іконостас вона має і гарний він, але не такий вже, як у попередньому монастирі, а саме різьба

цього іконостасу не така делікатна, ані так не викінчена.

Ще варта згадати тут про чудотворну ікону Пресв. Богородиці в поблизкій каплиці, що стоїть оподалік собору. В цій каплиці теж є іконостас, а в ньому як намісний образ вищеназвана чудотворна ікона, яка там у ченців загально знана під іменем: Панайія Портаїсса (тобто Марія Дверниця). Ввесь цей образ аж перлиться від самоцвітів.

Манастир івіронський або георгійський чи грузинський зачисляється на св. Горі до найстарших і найбільших манастирів. Одним із його фундаторів був Іван з Грузії, під кінець десятого віку. Це багатий мони, посідає великі простори лісів, чимало мулів і щасливе в затиші положення. — До того манастирського майна слід зачислити і його цінну бібліотеку, яка зберігає в себе старовинні рукописи й плащ грецького цісаря Івана Дзіміскіса. Між згаданими рукописами знаходяться два грецькі рукописи аскетичних творів св. Василія Великого.

Багатий цей “грузинський” мони, тільки ченців у ньому обмаль. Колись бувало їх там приблизно тисяча, сьогодні їх у цьому манастирі заледве кількадесять; всі вони за національніс-

тю греки, а спосіб їхнього життя в монастирі ідіоритмічний ².

Вийшовши звідти, я видряпався на високий беріг Егейського моря і ним певною ходою прямував напівніч. Спочатку стежка була добра, без зайвих ярів або дебр. Але скоро вона скінчилася і тоді я мусів наче військові новобранці виправляти добрі маневри, з гори на гору, з яру в яр. Повні дві години тюпав я так, стрибаючи по каменях, по вибоях аж добивсь я до монастиря Ставронікіта. Це старий, але не великий монастирок³. Колись він більше значив між святогорськими обителями, як тепер. Однак положення його дуже гарне, високо на скалі, що стрімко спадає в морську безодню.

---

2) На Афоні є різні роди монашого життя. З них головні три: киновія, анахоретизм і ідіоритмія. Ченці-киновіти живуть спільно по монастирях або скітах. Анахорети проживають звичайно одинцем на відлюдді (найчастіше в якійсь печері). Ідіоритміки можуть служити Богові всюди, як у монастирях, так ув окремих собі келіях, але свобідніше, ніж інші монахи, що заховують киновію, або строге монаше життя на відлюдді.

3) Він розвинувся колись з невеличкої келії пустинника. Як монастир датує свій початок від 16-го сторіччя. Спосіб монашого життя в ньому під теперішню пору ідіоритмічний.

Коли я вкročив у його загорожу там в одній келії стрінув старика-ченця, що порався біля свого ліжка, а довкруги нього сиділи котики й помявкували за їдою. Решта монахів спочивали, бо в них була тоді пора спочинку. Треба було чекати ще якої пів години, заки ченці постають. Щоб не тратити часу, я сам зайшов у монастир, глянув з його веранди в безодню моря, що ген у долі, під монастирем спокійно хвилювала; крізь шпару дверей заглянув і до головної церкви тай вийшов у город, там присів трішки на пеньку, а опісля пустився дальше в дорогу, до мони Пантократора.

Цим разом шлях передомною показався ще важчий, ніж перед тим, ще більші яри-дебри прорізували узгір'я, через яке доводилося мені тоді йти. Втомлений до безкраю і вичерпаний зо сил тягнув я ногу за ногою, поки наблизився до мони Пантократора. По дорозі стрічав я кілька скітів і монаших келій, з яких декотрі стояли пустою, не підносився з них у небо запах молитви або покути. В них і з них сяла колись Божа слава, а тепер там пустка, завмертя. І важко ставало на душі, що пригасає любов до Творця в серцях людей...

Сонечко вже зачало стикатись із плесом позолоченого моря, коли я ступив на подвір'я згаданого мони Христа-Володаря (Пантократора).

Якось годі мені було доглянути, де находилася монастирська фірта. Тому ідучи стрімкою, виложеною каменями вулицею, ступав я так спровола вгору й шукав за входом до монастиря. Сам цей монастир, як і Ставронікита, стоїть на скелі, над морською пропастю. Тому положення його теж гарне, може навіть куди краще. І галерію довкруги дому має. Чудовий вид з неї несеється на безкрає море, посеред якого дримає острів Тасос, окутаний мрякою.

Гостинниця, що в ній мене примістили, була на самому розі монастиря і над самим берегом скелі, яка прямо летіла в безодню моря. Аж лячно робилось, коли було заглянути туди. Вдобавку надворі зірвався вітер, гудів, висвистував, наче на пострах для мене. Я глянув крізь шибу розсохлого вікна, вдолі вже сутеніло, тільки білили ще пінисті хвилі розбурханого моря. В кімнаті було тихо, без найменшого стукоту або людського голосу, лиш із долу доходив рівномірно могутній шум морської стихії. Дивні враження-почування чергувались тоді в моїй думці: і подив і страх, одушевлення Творцем того всього і звеличення для Нього. Може й тому ченці цього монастиря поручили свою обитель в опіку Христові Вседержителеві, щоб Він на тій скелі й над оцими дикими хвилями хоронив їх від усякого зла-нещастя.

Після скромної вечері поклавсь я на спочинок. Зразу спалося мені не зле, але згодом мій співтовариш, з яким я спав у тій самій кімнаті, зачав хропіти, чим він мене збудив і не давав далі спати. На щастя, чернець Яків, якого я попросив звечора, щоб він збудив мене досвіта на богослуження, застукав у двері нашої кімнати і це звільнило мене від дальших неприємних хвилин... Я встав тоді скоро, зібрався і пішов у церкву.

В церкві, тобто в католіконі, правилася утрєня. — По боках під стінами, в спеціальних церковних лавках-стояках видніло по двох ченців, які то співали, то напівголос рецитували, і то так, що один з них відспівував, напр., ектенію, інший вичитував катізми, ще інший канон і т. д. Частини в утрєні були ті самі, що й у нас є. Тільки вона тривала значно довше, як наша. Після неї правили монахи часи, з їх междочасіями, а потім співали Літургію. Співали, розуміється, по-грецьки, бо мони Пантократора є грецький монастир. Я ввесь час звертав увагу на все, що служилось, на церемонії і спів. Уклад богослужень був такий самий, що й у нас; церемонії теж, загально взяти, як у нас, але спів зовсім відмінний від нашого, тобто західньо-українських Земель. При тім видався він мені доволі слабенький. Правда, що сьогодні немає там достатньо-

го числа монахів-співаків. Крім цього мають вони ще дуктора-протопсальту⁴, але не в нашому значенні. Він переходив з одного боку на другий і прочитував ченцям-співакам текст, що його опісля співали. Це тільки псувало гармонію в співі. Колись, як монахи не вміли читати, ця практика була вказана й потрібна. Але в нинішніх часах, коли вони всі вміють читати й у руках держать книжки, така практика є великим і неоправданим анахронізмом, перепоною в хорі. Вся відправа хору тривала добрих чотири години.

З їхніх церемоній впадає в очі часте кадження, свічення раз-по-раз лямпад, часті поклони (метанії), а при тому, звичайно, цілування ікон. Підчас Літургії до св. Тайн ніхто не приступав, тільки після неї відбулась роздача просфори. Доходило пів до дев'ятої, коли ченці виходили з церкви.

Я тоді задержався довше в соборі, бо хотів йому дещо приглянутися. Нічого особливі-

---

4) Це один з монахів, який плавно читає. Він переходячи від одного крилосу на другий, проказує слова стихир, що їх інший чернець має співати. Без тієї підпомоги й біганини (з одного боку на другий) легко могло б обійтись, а й сам їх спів випав би куди краший і з більшою набожністю.

шого цей католикон не представляв сам собою. Будова його, мальовила, обстановка, як по інших церквах Афону. І зовнішня в нього прибудівка зовсім така сама, що й у інших католиконах⁵.

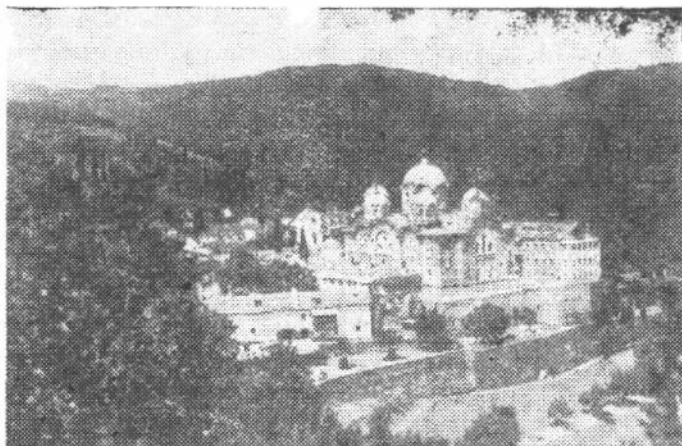
Холодний вітерець стелився по хвилях Егейського моря, коли я сидів на камінному ослоні над високим берегом і приглядався їм. Днина заповідалася гарна. Відпочивши трохи, я виймив із торбини книжечку "Меморіяле віте сачердоталіс"⁶ і зачав робити собі духовне читання. Ще я і не докінчив його, як в очі впала мені, ген на горі, церква зі своїми забудованнями. Вона відразу мене зацікавила, тому я щоскоріш виймив із кишені план св. Гори й зачав шукати за тією церквою. І незабаром я її знайшов. Це був скіт св. Іллі. Ох, лишенько, подумав я, та ж це важна річ, оскільки собі пригадую з описів Афону та й оповідань мого тут попередника о. Ю. Ф-а. Він не раз пригадував мені перед моїм від'їздом на св. Гору, мовляв: Як будете вже на горі Афон, то не забудьте конечно вступити до українського скіту св. Іллі. Тим заскочений, я

---

⁵) На наші обставини цю прибудівку можна прирівняти до бабинця.

⁶) Автором її о. Клав. Арвісенет. Вона дуже добре надається на духовне читання підчас подорожі.

став думати, що мені робити, як би це все щасливо пов'язати, щоб і в згаданому скіті бути й човна не стратити, на яке я чекав. Втім навинувся мені під очі хлопчина. Закликав я його до себе і спитав, як довго треба йти до цього скіту на горі. На це юнак по короткій надумі

Скіт св. Іллі, біля монастиря Пантократора

відповів: "Мезі ора", тобто пів години. За це лядконічне пояснення я йому гарно подякував, вхопив свою торбину й палицю та й побіг я на гору св. Іллі.

Три чверті години забрало мені, поки я діс-

тався на неї. Хох у той час кудись вийшов настоятель скіту, однак незабаром він найшовся, показав мені й католікон і невеличку свою крамницю з девоціоналіями.

Околиця ільківського скіту гарна. Вся вона, вкрита зеленими лісами, серед яких чимало струнких кипарисів, розлогих дубів та свіжо-зелених лаврів. З подвір'я скіту простягається далекий вид на Егейське море, на матірній монастир Пантократора, на зелену діброву, в якій шумить гірський потік з чистенькою водою, наче хрусталь.

Основником скіту вважається Паїсій Величковський, родимець Полтави. Він живучи в Києво-печерській Лаврі, попав у неласку поляків і тому вгечею мусів рятуватися. Таким чином він опинився на горі Афон, де в монастирі Пантократора задержався. Опісля, по упливі довшого часу, заснував він там, у вісімнадцятому віці, окремий скіт, призначений виключно для ченців родом з України⁷. В р. 1895 монахи взялися відновляти цей скіт враз і з головною церквою, а закінчили цю роботу якраз перед самим вибухом першої світової війни.

Католікон у згаданому скіті не є великий, але симпатичний. Його іконостас не різьблений,

---

⁷) Гл. В. Шурат, там же, ст. 39.

як інші іконостаси на Афоні, зате краса його своєрідня. От наприклад, тло в нього помальоване на зеленковато. До того ж чудові на ньому та дорогоцінні намісні образи, Христа Спаса й Пресв. Богородиці; це дарунки російських царів.

З церкви пішли ми в крамницю, в якій нічого вже путнього не найдете, все розпродане, а нового ніхто не привозить. Там купив я собі малу іконку св. Василя В., наліплена на дощину коштувала п'ять драхм. Опісля пристанули ми ще на кілька хвилин біля криниці серед подвір'я при якій ченці відбувають водосвяття. При тим я розпитував настоятеля Николая про їх теперішнє життя, про стан його ченців. Тоді старець з болем серця став розказувати про давні щасливі часи та про сьогочасне їх лихо. Тепер їх (монахів) там заледве дванадцять і то переважно вони сивоволосі старики. При тому жалівся ієрודה Николай і на своє матеріяльне положення. Бо свят-ільківський скіт стоїть на ґрунті мони Пантакратора, отже вони мусять платити чинш згаданому монастиреві, а звідки це взяти, бідкався далі згаданий настоятель. Я спочував бідоласі та його підданім, бо на правду незavidне їх тепер положення. — На тім я і розпрощався з добрячим старцем та й швидко побіг у долину, до пристані. Цим разом я зійшов за пів години, але ноги вище колін довго мені це пам'ятали.

VI.

БЕРЕГАМИ ЕГЕЙСЬКОГО МОРЯ

В саме полудне ми відчалили з пристані мони Пантократора і поплили просто напівніч. Надворі було гарно, хоч із північного сходу повівав раз слабше, раз напрасніше холодний вітерець. Човен спокійно плів по легких хвилях, наче по тих збіжжях, що хвилюють під подувом вітру.

Я звертав свій зір то вправо, в бік острова Тасос, який оподалік майорів, то вліво, на зелені узбіччя гір, що стрімко сподали в море; вони ні на крок не поступались його напрасним хвилям, які вперто намагалися відсунути на бік цю скалисту запору. Трохи даліше, на збочі одної з гір видніли розкинені рештки невеличкого дімку (чернечої келії), який враз із скалою, що на ній стояв, полетів у безодню вод. Вітер зривався дужчий, коли ми наближались до заливу монастиря Ватопеду¹.

---

1) Ватопедський монастир оснований в десятому сторіччі. Його католікон зачисляється до найстарших церков на горі Афон. Теперішні мальовила в ньому сягають чотирнадцятого століття.

Імпозантний це мони. Він розложився між горами, вкритими буйними лісами, а при тому й над морем. Я мав у плані оглянути цей монастир, коли вертатисьму з поворотом. Тож тільки здалеку приглядався я тоді тому могутньому комплексові р'зних забудовань з головним собором по їх середині. -- Ченці в ньому самі греки, держаться способу монашого життя ідіоритмічного². В цій обителі, одинокій на цілому Афоні, заведено годинник європейський; у всіх інших, як вже чули, мають ченці візантійську рахубу часу.

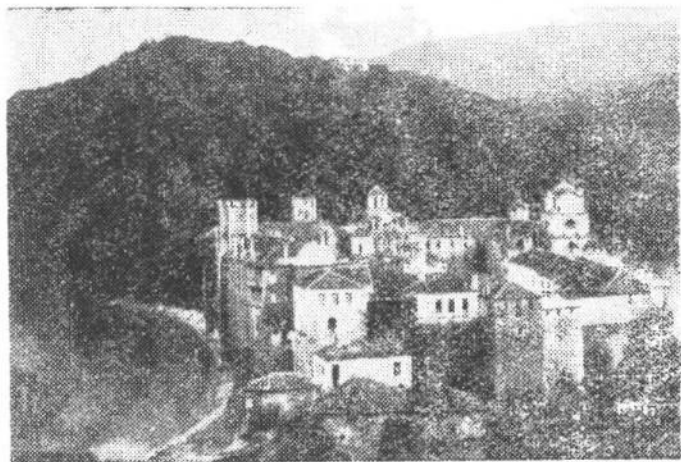
На особливішу однак увагу заслугує його бібліотека, в якій знаходяться старовинні грецькі рукописи. З них деякі сягають шостого віку нашої ери. Щодо письм св. Василя В. то начисляють у цій книгозбірні вісім рукописів його аскетичних творів.

Від ватопедської пристані поплили ми ще даліше напівніч, просто в монастир Ісфігмену.

---

²) Ідіоритмічний спосіб життя монахів, щодо внутрішнього їх заряду, різниться від киновійного тим, що в проводі їх мони замість ігумена, чи радше архимандрита, стоять іпетропи (наглядачі) разом з домашньою радою (синаксіс). Вони, ці іпетропи, практично управляють монастирем, хоч теоритично уряд настоятеля в домі є в руках дікайоса (дікайос-справедливий).

До нього від Батоледу пів години дороги водою. — Цей мови значно менший від попереднього, але зате старший.

**Манастир Ісфігмену. Ліворуч у горі
печера св. Антонія з Києва**

Для нас слов'ян він має особливіше значення бо колись біля нього в печері (в скалі) вів пустельне життя наш земляк св. Антоній Печерський.

кий³. Коли опісля за кілька днів я гостив у монастирі св. Пантелеймона (Руссконі) там на стіні одного з коридорів висіли старі рисунки-види монастирів на горі Афон. Між ними находився і рисунок мони Ісфігмену з печерою св. Антонія; підпис під ним стверджував це. — Як дивитися на фотознімку згаданого монастиря, ця печера видніє ліворуч нього.

Від ісфігменійської обителі перейти просто через гору напівніч, видко невеличкий дімок, що

---

3) Св. Антоній Печерський, родимець Любеча, вибрався на св. Гору Афон, щоб там посвятитися виключно служінню Богові. Спершу проживав він у ісфігмеському монастирі, а згодом поблизу нього в згаданій печері. Та незабаром настоятелі веліли йому вертатися в рідні сторони й в них започаткувати боговгодне життя, себто чернецтво. Св. Антоній так і зробив. Повернувшись у Київ, оснував він біля нього над берегом Дніпра першу чернечу обитель, яка з часом розвинулася в так звану Печерську Лавру.

Після смерти Антонія настоятелем тієї Лаври став його духовний син св. Теодосій Печ. Цей настоятель зреформував у Лаврі монаше життя, давши йому замість уставу св. Антонія (тобто афонського уставу) св. Теодора Студита, який то устав має в основі уставу св. Василія В. (Гл.: Юл. Пелеш, Гешіхте дер Уніон, т. I, ст. 228).

немов та чапля дримає над водою. Це залишки давнього монастирка під іменем св. Василя. Юридично він належить до сербського мони Хіландарію.

О другій годині сполудня задзвонив я до вищезгаданого монастирка на малій скалі. За кілька хвилин відчинилася входова брама й передо мною явивсь рослий мужчина, сивоволосний, у гранатовій рясі. Я чемно його привитав, кажучи йому "Калімера" — добрий день. Те саме й він мені відказав. Опісля, на мою просьбу, згаданий панотець показав мені свою стареньку церкву, свої помешкання, а накінець погостив склянкою свіжої води з якимись солодощами.

Щодо церкви, її мальовил, вони вже облітали. Однак ще можна було розпізнати подоби Святих на стінах і подвійні на них написи, по-сербськи й по-грецьки. Крім цього між намісними образами находився образ св. Василя, але не Архиепископа Кесарії в Кападокії, тільки митрополита Солуня⁴.

Вийшовши з тієї обителі, я присів онодалік

4) Будучи опісля в російському монастирі св. Пантелеймона, довідався я, що це за монастирок, що за духовники проживають у ньому та що за Святий є патроном їхньої церкви. --- Отже ж патроном їх церковці є Василій, колишній митрополит Солуня. Обидва духовні

на лавці, що стояла вкопана над водою. Чудовий вид нісся на всі боки, і на море й на доколичні ліси й на маленьку пристань, що недалеко висувалася з берега. Найбільше уваги присвятив я тоді таки цьому монастиреві, що з нього я недавно вийшов. Він стояв собі на підвищеному місці, наче на якому острівці посеред води. Його оточували старезні мури, в яких світили діри, а місцями вони зовсім порозліталися. Внизу їх хвилювала то синя, то зеленковата вода й безперервно ополіскувала скалу. Кругом цього немов зачарованого дімку було тихо-тихенько, наче б ніхто не жив. Серед такої тиші, того благословенного спокою душа самохіть лине до висот, до неба, до його Творця...

Відтак підійшов я до поблизької криниці, напився з неї води й пустився далше в дорогу, цим разом у монастир Хіляндарію.

що під цю пору живуть у згаданому дімку на скалі, це світські священики, теж із Солуня. Цей, що мене приймав, був там свого часу професором духовної семинарії. А сам монастирок, це власниво не монастирок, тільки катісма, своєрідній осідок для побожного життя на відлюдді.

В такому дімку (на Афоні) проживає звичайно пустинник або світський папас (священик), який за певну суму гроша винаймає собі цей дімок від поблизького монастиря.

VII.

В МАНАСТИР ХІЛЯНДАРІЮ

Дорога в Хіляндарію вела ліском, понад потічок, який ледве що слезив. Нею ішлося приємно й довго вона не тривала. Навіть пощастило мені підчас неї знайти собі добре товариство. Бо один з тамошніх ченців вертався верхи мулом додому, з ним я перекинувся кількома словами й він вказав мені, куди заходити в монастир.

Около четвертої години я вступив на монастирське подвір'я, а звідти доволі скоро зайшов у сам мони. Мене приймав монах-старець кухар, родовитий грек, який опинився між сербами, бо вони не мали кухаря. Його найняли там куховарити за дві драхми на день¹. Коли я відпо-

---

1) Для людини, що не обзнайомлена з життям ченців на Афоні, така практика, як винагорода монахам за їхню працю в монастирі, видається трохи дивною. А там це зовсім нормальна річ. Бо перш за все мони Хіляндарію держитися ідіоритмічного напрямку. Далі — ригор первісної карності між афонськими ченцями: сьогодні вже розколиканий та й дві драхмі, це марненька винагорода, це приблизно сорок італійських лір або три американські сотники. Для даного монаха та платня має бути на одіж, а не щоб він нею дороблявся якогось майна.

чав, тоді вийшов собі на майдан, на якому стояла головна монастирська церква. За той час приділено мені за товариша молодого кандидата до чернечого стану, який крім сербської мови знав і англійську². Найперше повів він мене до згаданої церкви.

Вона, католикон, є збудована, як і інші церкви на Афоні, і збереглася в доброму ще стані. Її іконостас і мальовила гарні, але якогось артизму в них не було видно. На стінах церкви і в її копулах зображені переважно події з життя сербських Святих. -- По дорозі з католикону розказував мені згаданий юнак історію своєї обителі. А саме на тому місці, де сьогодні стоїть монастир Хіляндарію, оповідав він, находилася колись грецька обитель. Її заснував грецький монах Хіляндар, від якого імени вона і повзяла опісля назву. З часом цей монастирок випупав. Його відновив, побільшив і щедро вивінував сербський король Семен Милотин, батько св. Сави (сербського). Після смерти цього Семена Милотина оновленим мони опікувався його син, тобто Сава, який згодом зреформував мо-

---

2) Цей кандидат до духовного стану приїхав перед кількома місяцями з Англії. Тому він володів англійською мовою.

наше життя в Хіляндарію, надаючи йому свій новий устав³.

Цей сербський монастир оснований в дванадцятому сторіччі. Сто літ пізніше збудовано головну його церкву. Всі його будинки вже старі й немає кому їх піддержати. Давнішими часами монахів у ньому доходила тисячна, а тепер їх там двадцятка. Як я згадав передтим, мають тамошні ченці одного й ще другого молодого кандидата до монашого життя, але чи вони витривають у тій строгості життя, за скоро було б робити з того якісь рожеві заключення. Немає сумніву, заки вони перейдуть усі приписані ступені монастирської проби й стануть повними ченцями, чимало на це треба часу та й чимало за той час водички пропливе в їх поблизь-

---

3) Св. Сава, сербський, заки постригся в ченці на Афоні, найперше удався в Єрусалим, де жив якийсь час у монастирі св. Сави Освященного. Познайомившись там належно з монашим життям, його звичаями, повернувся на св. Гору. Зі собою мав він тоді забрати ікону Богоматері й умістити її в мони Хіляндарію. Таке є записане в хроніках цього монастиря.

кому потоці⁴. Але в Бога все можливо, Його ласка в спромозі великих діл доконати й з отих юнаків-кандидатів великих і святих ченців зроби́ти.

Під вечір зайшов я і до монастирської бібліотеки. Так обставини мені склались. — Оглядаючи її побіжно, спитав я ченця-бібліотекаря, що в їхній книгозбірні замітного. На це він виймив рукописні Євангелії, грецькі й слов'янські з чотирнадцятого сторіччя. Писані вони золотом, чистенькі, наче б який рік тому вийшли з-під пера книгописця. Деякі з них мали гарні ініціяли, малі заставки і — тривалу оправу. Опісля витягнув він із-за решітки невеличкої

---

4) В афонських монастирях той, хто бажає посвятитися на службу Богові, мусить відбутися перед тим пробу, тобто кандидатуру. Саме життя майбутнього монаха в одному з афонських монастирів залишається в трьох ступенях, фазах. Вступом до них є кандидатура, від якої декого можуть звільнити. Перший і найнижчий ступень, це ступень рясофорів (рясоносців). У нас Василян він відповідає новикам габітовцям. Середній ступень, це ставрофори (хрестоносці) або ченці малої схими (малого образу). Третій ступінь, це монахи великої схими (вел. образу), до якого мало ченців доходить. Найбільше їх задовольняється середнім ступенем. Деякі переходять до цього третього ступеня (найважчого) аж на ложі смерті.

шафки ірмологіон з візантійськими напівами, яких і сьогодні ще держаться ченці на Афоні⁵. Це для мене було незвичайно цікаве й займаюче. Крім цього показував бібліотекар рукописні Апост. Діяння, Листи, тощо. Сутеніло й пора вечері зближалась, тому ми були змушені розстатися з тією скарбницею духовних надбань побожних ченців. Під кінець я ще налягав на свого провідника, може б так монастир відпродав мені один із вищезгаданих рукописів за належну грошеву винагороду, але він і слухати цього не хотів. Тож я це залишив, більше нікому про це не згадував, щоб часом не наразити на непотрібні неприємності себе й інших⁶.

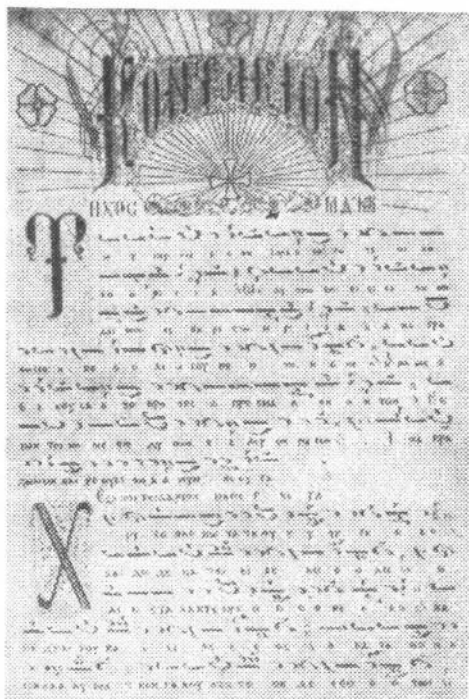
Сама вечеря в цьому сербському мони була приладжена, як для гостей. Однак не припускаю, щоб вона випала така мене ради, а ради одного професора, серба, з Београду, який приїхав туди студіювати сербську літературу. Нам приніс тоді чернець зупку, подвійну рибу, січену салату, вино, хліб — ось з чого ця наша ве-

---

5) Фотознімку одної сторінки, як зразок, тут подаємо. Ці знаки — нотки витворились у ході століть із палеовізантійських знаків.

6) В повороті з Афону мав я нагоду довідатися, що один з туристів купив секретно малу іконку-антик св. Юра й опісля поліція перелапала його з тим.

чера складалася. Між собою (тобто я і згаданий професор) розмовляли ми по-німецьки. Якось

Рукопис з нотами візантійської музики

так ми зачали відразу на вступі й так ішло нам вже до кінця. Він мені подобався. Ясно задив-

лявся на світ і його клопоти. При цьому не заторкував він тих справ, яких заторкувати не було вказаним для нього. Після вечері ми розпрощались, як годиться, і кожний з нас пішов у свою кімнату.

Вікно моєї келії виходило до яринного городу. Зачиняючи його перед сном, мені вдалось немов би я зачиняв своє вікно крехівському монастирі, яке теж виходило до городу. Правда, такого великого й гарного саду в Хіляндарію не було, ні тієї запашної пасіки, що в Крехові. Але кітловина й гори, в яких розложився той сербський манастир, нагадували дещо свят-миколаївську обитель нашого незабутнього Крехова. Тоді прийшли мені на думку мої юні літа, проведені в ньому, деякі переживання, що так цупко в'язали мене з отим св. місцем. А коли я спускав уже фіранку, ті сумовиті гори Хіляндарію і дерева, що стирчали на них, питали мене, допитували, чи я таки випадком не в Крехові. О, ні — ні, на жаль, відказував я їм, спускаючи далі заслону...

Ранком, пів до восьмої, 9-го листопада, залишав я цей старовинний монастир сербських

---

7) В Крехові, в Західній Україні, ОО. Василяни до другої світової війни мали гарний монастир, а в ньому школу чернечого життя, себто новіціят.

ченців. Я вибирався в дальшу дорогу. — По-переднього дня знайомий кандидат обіцяв подбати для мене мула, про що я його просив, та й при тому провідника, бо я не знав дороги в напрямі монастиря Зографу. Та обіцяв пан кожух, тепле його слово — каже наша приказка, подібно й зо мною тоді сталося. Рано-раненько чекав я вичікував свого знайомого та й не дочекавсь його. Тоді вийшов я надвір, ходив по-під вікна монастиря, чи не натраплю на нього або когось іншого, щоб пригадати їм обіцянку... Ходив я так і ходив і нічого не виходив. Ні мого мулика, ні того, що мені його вчора обіцяв, ні якогось хлопця, що вказав би мені дорогу. Скінчилось остаточно на тім, що вісімдесятлітній старець-грек, світська людина, вивів мене поза обійстя монастиря, махнув рукою сюди й туди, докидуючи в тому слова: декстера, аррістера (вправо і вліво) та й по всіх інформаціях... і по обіцянках. Я подякував старикові й за це та й рушив у дорогу⁸. Мало таких гір доводилось мені в житті переходити, як тоді, але не було ради. Тому скинув я зо себе дощевик, поправив торбинку — і далі вперед, до монастиря Зографу.

---

⁸) З монастиря Хіляндарію до Зографу (болгарського мони) можна продістатися подвійною дорогою: іти схід-

нім боком до моря і лодкою морем до ватопедського монастиря, а потім сушею, лісами до Зографської обителі, або мулом чи пішки навпростець іти напівдень гірськими хребтами, узбіччями; ця друга дорога коротша, але треба її добре знати, бо інакше можна цілими годинами блукати по горах і дебрах і опісля повернутися назад до місця, звідки ви вийшли. Я вибрав оцю другу альтернативу, бо хотів заощадити собі часу. Чи мудро я поступив, побачимо це в наступному розділі.

VIII.

МІЖ БОЛГАРСЬКИМИ ЧЕНЦЯМИ

Ступаючи повільно на гору, я раз-по-раз виглядав її вершка. Та він десь високо сховався передо мною, так що годі було його віднайти. Аж за яку годину я віднайшов його. Рясний піт вкривав моє чоло, в грудях заперало мені віддих. Я хотів на хвилинку бодай сісти на пеньку, але холодний вітрець не дозволив мені на це. Тому я мусів іти далше. Спершу видко було малі стежки, та згодом вони всі позникали і треба було мандрувати навманя. Однак по якомусь часі ця моя мандрівка показалася безуспішною, я побачив, що я замість напівдень іду прямо на північ, зовсім відбігаю від своєї мети. А тут тимчасом ні людського голосу, ні якої тварини, які навели б вас на яку щасливу думку, ні навіть слідів дороги; до того ж ще густа мряка окутала землю. Від тоді я зачав блукати надобре... і кінця тій блуканині не було видко. Два рази спускався я з високих берегів на західне побережжя і двічі мусів назад дряпатися на них. Вийшовши поворотом на вершок гори, розглядався на всі сторони, чи кого з людей не побачу, надслухував, чи не почую якого голосу — нічо з того!

Навіть, як я вже сказав, марного звірятка не бачив, не стрів, ні його голосу не почув. Кругом була тиша, гробова тиша, найменшого знаку якого життя, ні потічка, щоб прохолодитися водою. Немов би людина на якому “спутнику” вилетіла в стратосферу й опинилася на одній з планет. — Добігала година перша, а я навіть ще не знав, де приблизно нахожуся, куди який вихід для мене.

Ступаючи далі хребтом узгір'я, витягнув я рештку разового хліба й зачав його кромка-закромкою їсти. Я не пригадував собі, коли мені так хліб смакував, такий був солодкий, як той медівник, що залишився ще з Свят. До того хотілося води, та її як навмисне не було. І хоч тому кілька днів була там слота, а рівці, потоки вже повисихали. Вслід за цим і сил вже не ставало в мене до дальшого ходу й моторошно робилось, мовляв, доки я так буду блукати серед отих безвістей. І тому я то прискорював кроку, то приставав, чи не побачу що або не почую... Ні, нічого подібного я не помічав. За весь час тієї блуканини я заледве одну однісіньку гадюку надибав, яка наполохалась мене, а я її. До того клопоту ще черевики зачали мене пекти, гристи; а спрага мов та вередлива дитина безпереривно докучала: води, води.

За кілька хвилин я вибіг на один із верхів, звідки побачив якусь хатину. Там знаходився старий грек, який справив мене на добру дорогу. Правда, ще коштувало воно трохи труду, але бодай я з'яв, де знаходжуся та куди прямую. Остаточо я дійшов до хатини, в якій проживало двох пустинників. Один із них був трохи опущений на умі, а другий дуже старенький. Ця їх хатина належала до Зографського монастиря. Сходами вийшов я до неї і присів у сінях. Згаданий герон, як на замовлення, приніс напитися кави і свіжої води. А опісля подав ще кусок хліба та й печених каштанів. Аж дивно мені стало на такий щасливий оборот цілої справи.

Сидячи при столику, я зазримітив перед собою, на тім же столі, кілька книжок. Відчинив я першу, а це наша Минся на новембер, видана в Почаєві. Заглянув я і в слідууючу, це був Октоїх або Осьмогласник, київського видання. Третя книжка була: Життя св. Братів із Солуня Кирила й Методія, писане в одній зі слов'янських мов, а появилося воно таки в самому Солуні. Тоді зачав я читати цей життепис слов'янських Апостолів і мав я враження, що воно написано по-болгарськи; без трудности можна було його розуміти. В мене на душі ставало відрадніше.

Після перекуски, я хотів подякувати добродушному старцеві, але він кудись пішов і годі

було його дочекатися. Щоб зайво не тратити часу, я зачав шукати за ним. І найшов його в домашній молитовні, як він босоніж стояв під вікном і відправляв церковне правило. Сандали лишив він під дверима церковці, а сам босий, хоч надворі було вже холодно, стояв на голій долівці й молився¹. Я дуже тим збудувався. Подякувавши щиро невідомому геронтові за гостину, я покріплений на тілі й душі удався в монастир Зографу.

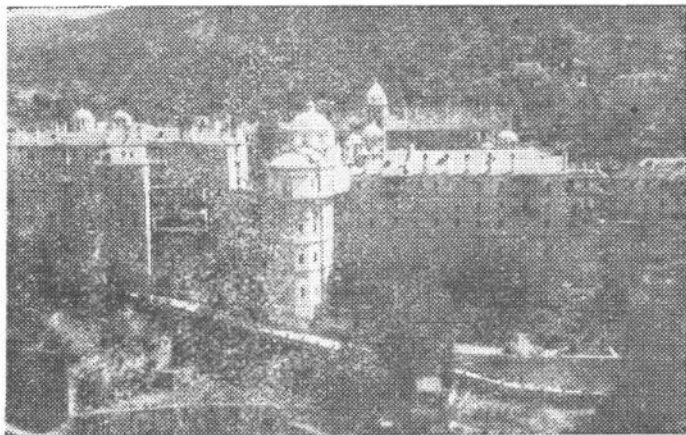
На мойому годиннику доходила четверта година, коли я повільною ходою ступав монастирською дорогою, яка непомітно піднімалась і вела в згадану обитель. Дорога була добра, вимощена камінням, отінена густим лісом і бігла попри потік. Посуваючись нєю звільна, мені здавалося, що йду в Крехові попід гору Побійну, або спинаюся до печери пустинника Йоїла. Тамошня тиша, нічим не заколочена, відокремлення від світу, рівномірний шум потоку дивним настроєм сповивали мою душу; вони нагадували мені давні-минулі часи, проведені в затиші крехівської обителі, а при тому приводили мені на думку моїх виховників, як о. Н. Лиська, св. п.

---

¹) Коли старець-монах ходив подворі або в сінях, уживав сандалів. Тільки заходячи в капличку, скидав їх з набожности.

о. П. Теодоровича та св. п. о. М. Повха. Чомусь тільки цих трьох, що з ними я проживав там під одним дахом довший час. Перед моїми очима пересувалося немов та фільмова тасьма їх прикладне монаше життя, їх завзяття і посвята в служінню Господеві. Одному з них не доставало легенів в лівому боці, а скільки він добра вчинив, яку милу згадку-пам'ять полишив по собі в усіх, зокрема ж у своїх вихованків...

Серед отих спогадувань наблизився я до монастирських мурів, а згодом і до самого мону. Це колосальна будівля, яка своєю величи-

Зографський монастир св. Георгія (Юрія).

ною загадувала мені василіянський монастир у Жовкві, хоч цей Зографський був куди більший, імпозантніший. Та й не виглядав він опущеним, як інші монастирі на Афоні. І не диво воно, бо він мав доброго, господарного настоятеля-архимандрита, що його я пізніше мав нагоду пізнати. Коли вступите лиш на подвір'я згаданої обителі, зараз про це наочно переконаєтесь. Всюди видко було там лад, охайність і догляд господарів.

Монастир Зографу, як чернеча спільнота, зріс у значення в тринадцятому сторіччі, хоча своїм існуванням сягає він десятого віку. Зо всіх його церков, найкраща є католікон, якої фотознімку тут у книжечці містимо. Монастирські забудовання загалом знаходяться в доброму стані, допильновані. Але монашого нарибку й у ньому не достає; всього навсього там двадцять чотири ченців. А передше, минулими десятками літ проживало в цьому мони найменше тисяча самих монахів, не враховуючи світської служби.

Щодо матеріяльної сторінки, то Зографський монастир добре є випосаджений. Його зачисляють до найбільш маючих домів; особливо ж лісу в нього багато.

Цього дня я пішов на спочинок вчасно, бо був немало втомлений і хотів наступного дня стати вранці, щоб разом із ченцями піти на їх ранішні богослуження. І вдалось мені це. Пра-

вилася утренняя, коли я на слідуєчий день увійшов до церкви². Спосіб їхньої відправи, спів і сама вимова в них церковної мови більше мені подобалися, ніж у інших слов'янських монастирях на Афоні. Легше можна було розуміти богослужбу, як у російському мони св. Пантелеймона.

Щодо їхнього співу, то мушу зазначити, що він видавався мені поважний, не заскорий і ведений з набожністю. Кожний з ченців відспівував призначену йому частину. Також і функції підчас богослужень були розподілені; напр. один подавав кадило, інший з ченців тільки світив і гасив свічки, ще інший пильнував лямпадок по церкві, яких там без ліку. Розклад утрени зовсім такий самий, як і в наших часословах. Після утрени служили часи, по них междочасія, обідницю з панаїєю і Літургією. Службу Божу співано самолівкою, як це там у звичаю, а співали ченці набожно й без поспіху. Там на правду можна відчути ту повагу монашого хору, знеслість і статечність, що переносить душу в надземські простори, в двори Бога нашого. В такій щойно атмосфері могли зроджуватися ті мелодійні напі-

---

²) Давня строгість у богослуженнях по декотрих афонських монастирях і скітах тепер через брак відповідної скількості ченців дещо злагіднена. Тому й не стають у всіх домах на богослуження опівночі, як це колись бувало.

ви й богонатхнені стихири, гимни, з яких ми сьогодні користуємося.

До св. Причастя ніхто з ченців не приступав³, хоч це була неділя. Зате після Літургії роздавано просфору. По неї ішли всі, отже й монастирські слуги, що прийшли в святковий день на Службу Божу.

Тут згадаю ще й те, що мантия тамошніх ченців така сама, як і наша василіянська. Таксамо намітку з камилавки скидають монахи на деякі важніші частини богослужень, часом і саму камилавку, зовсім так, як ми свій каптур.

Після богослужби, около десятої години, всі удалися до трапези, тобто їдальні, на обід. По дорозі приступив до мене сам архимандрит і запросив мене разом з ними обідати. Я радо приймив ці запросини й засів зо всіми ченцями до спільного стола.

Їдальня находилася зараз напроти тієї церкви, що з неї ми перед хвилиною вийшли. Це простора, висока зала, побілена на зеленковато. Столи в ній були розставлені попід стіни з одним по середині. Настоятель зі своїми дорадни-

---

³) Щодо частого св. Причастя, то на Афоні ця практика не однаково виглядає. Ченці великої схими причащаються раз на тиждень, малої схими що два тижні, інші ж раз у місяці.

ками засіли під вікном, напроти головного входу. Мене посадили ліворуч стола старших, себто за столом гостей. Решта ченців займала місце за покликанням, в тім і священник, який між ними був одинокий.

Перед їдою всі відмовили голосно приписані молитви. Опісля, коли позасідали за столи, читач зачав читати гомілію про багача й Лазаря. Читав старший віком чернець, високо на амвоні, в болгарській мові. Зовсім, як і в нас це водиться. — Їда стояла вже на столах приготовлена. Крім хліба й вина була зупа й горох з оливою; все тепле. Під кінець обіду служачі (розуміється ченці) принесли глечики з теплою водою, щоб кожний з монахів вмив знаряддя, що ними він їв⁴. Після спільної пообідньої молитви пішли ми в церкву на коротеньке набоженство, а потім мали ченці дозвілля.

Мене забрав архимандрит до своєї келії на чорну каву. Для мене була це золота нагода побалакати собі з ним, при чому я поперекивав йому кілька листів на англійську й німецьку мови. Цей настоятель-архимандрит не був священником. Він походив із корінної Болгарії, настоятелем був вже довгий час, але знемагав на серце, хоч

---

⁴) Я також мив і обтирав їх платком, який від початку обіду лежав біля моїх полумнсків.

заледве переступив шістдесятку літ. У нього не завважир я ніяких помічників. Тому і спитав я де його послушник. На це мій Прокоп зітхнувши глибоко, сказав: “О, колись я мав їх аж двоґ, світського й ченця, а сьогодні ні одного; нема кого”. І жалко мені стало його...

З полудня, коли захристиян прийшов відчиняти церкву (католікон), я скористав з тієї нагоди й пішов оглянути її. Церква симпатична, гарна, як у цілості, так і в подробицях. Гарні в неї мальовила, гарний іконостас, гарний бальдахим над головним престолом, гарні намісні образи зокрема гарний і дорогоцінний образ св. Юра Переможця⁵, гарні численні ікони по стінах. Па-

---

⁵) Про історію цієї ікони св. Юра Переможця зографські монахи залюбки й з певного роду чванливістю розказують кожному з прихожих. А мало це бути ось так. На початку середньовіччя тамошні монахи задумали здвигнути величавий храм, та ніяк не могли дійти між собою до згоди, котрий зо Святих має бути патроном тієї святині. Коли в тім не могли порозумітися, зачали гарячо молитися, щоб милосерний Господь за посередництвом котрогось із своїх угодників поміг їм у тому ділі. Другого дня, після згаданих молінь, деякі з ченців зайшли на місце, на якому зачався будувати храм, і на ньому свіжий образ св. переможця Георгія. Цим ченці незвичайно втішилися, стали оглядати ікону й завважили, що її ні-

троном католікону є св. великомученик Юр. Ікона його, як ми натякнули, на правду цінна і самоцвітами, що ними вона приоздоблена, і своєю історією. Цей образ і образ Христа, на престолі слави, та Його Препоблагосл. Матері, це дарунки російських царів.

Щодо малювиль на церковних стінах, то крім Вселенських Соборів (перших сімох) на окрему увагу заслугує композиція св. Мучеників, між якими видно й одного з римських Папів в усіх його архиерейських ризах⁶. Що це за папа міг

хто з людей не малював, бо навіть і не міг такої гарної намалювати. Таким чином вони прийшли до переконання, що це ніхто інший не зробив, а тільки сам св. Великомученик — на те, щоб їх між собою погодити й щоб зачатий католікон вони назвали Його іменням. Ввиду того зографські ченці так і зробили, новопостроєну церкву присвятили в честь св. переможця Юрія, а Його ікону назвали живописною, що значить в грецькій мові: зографос.

6) Правдоподібно був це папа св. Мартин. Він 649 року за порадою Преп. Максима скликав у Римі собор проти іконоборців, яких в оборону брав імператор Константій. Цей бо імператор за згаданий собор дозволив "схопити й приволітки його (т. є вищезгаданого Папу) в Константинопіль на суд..., де після великих знущань, весною 655, Папу прогнано на заслання в Херсон (на Криму)... в якій то місцевості він прожив усього чотири місяці.

би бути, годі було відгадати. Ченці, що були тоді зі мною в соборі й знаючи, хто я по своєму званні, підходили до мене й кожний з них від часу до часу вказували мені пальцем на згаданий малюнок Римського Архиерея.

І ще одна цікава річ привернула там до себе мою увагу, а саме два дубові крісла, досить великі, різьблені по боках. Вони стояли напроти іконостасу, при стовпах головної нави, звернені фронтом до себе. На кожному з цих крісел виднів болгарський напис: Гаджі Сергія, тобто паломника Сергія⁷. Аж на весело мені зібралось, коли я прочитав ці слова.

В третій годині монахи зачали вечірню, яка тривала пів години. Після неї було повечір'я. Все служилося, як і в нас це буває. Деякі частини ченці співали, а деякі з них легко рецитували.

Після тієї відправи вийшов я на майдан, де поблизу входової брами стояв пам'ятник 26-ом "мученикам", що потерпіли за "православ'я". Всі вони носили монашу рясу й належали до Зографської обителі. А замучили їх латинники, 1276 року, за володіння цісаря Мих. Палеолога "ла-

---

Наша катол. Церква зачислила його поміж Святих" (Терновській Ф., Греко-восточная Церков..., ст. 384).

⁷) Гаджі, це арабське слово, яке через турків дісталося на Афон.

тиномудрющого“. Так написано на згаданім пам'ятнику⁸. Сам же пам'ятник, отінений струнками кипарисами, поставлено аж у 1873 році.

Оглянувши це якслід, удавсь я з ченцем бібліотекарем у монастирську книгозбірню. Приміщення її не є пригоже, ані належно упорядковане. Властиво тільки рукописи в ній сяк-так упорядковані й скаталоговані. Інші книжки лежать на купі посеред одної кімнати, без найменшого порядку. — З рукописів показав мені чернець найперше Євангелія⁹, Апост. Діяння і Життя Святих. Деякі з них були писані щирим золотом, на

8) Це був Мих. Палеолог VIII, що за папи Григорія X, на другому Ліонському Соборі (1274 р.) приймив Унію з римокат. Церквою. Повернувши домів, він зачав цю злуку з римокат. Церквою насильно переводити в діло, чим викликав опозицію проти себе й замішання в краю. Згодом дійшло до того, що Палеолог був змушений обставинами зірвати те благородне діло-Унію, яка коштувала його стільки зусиль, вкладу праці й видатків. Накінець ще наступник Григорія X, Мартин IV, викляв його з Церкви.

Як цей імператор М. Палеолог переводив Унію в Зографському монастирі, який вислід того був там тоді (р. 1276) все це в грецькій і болгарській мовах є описане на вище згаданому пам'ятнику в Зографу.

9) Одне з них було з одинадцятого сторіччя, решта з дванадцятого і з пізніших.

їх вступях пишалися гарні ініціяли; ці рукописи були оправлені в шкіру. В одному зі слов'янських Євангелій найшов я при його кінці місяцеслов з тропарями й кондаками на різні свята в році. Перекинувши кілька карток, я зупинився на дні 1-ого січня. Там під службою Обрізанню находився тропар і кондак св. Василя В., а зараз під ними коротенький життєпис святого й ручний малюнок, який зображав Василя В.¹⁰.

Рукописних колекцій василієвих творів, у слов'янській мові манастир Зографу має дві. Вони занотовані в тамошньому каталозі під чч. 152 і 153. Їхня мова є церковнослов'янська з домішками східноболгарської. Перша з них (ч. 152) походить із чотирнадцятого сторіччя, друга ж (ч. 153) з п'ятнадцятого. Так написане в цих рукописах на останніх сторінках. — В обидвох рукописах знаходяться деякі з творів св. Василя В., перекладені з грецької мови¹¹, як Ширші й Коротші Правила, його бесіди на різні теми, пе-

---

10) Ріст його високий, на обличчі він сухорлявий, чоло високе, борода довга, заріст чорний, сам же св. Василій задуманий. (Подібно Бароній і Тіймон описує Святого).

11) Характер письма цих рукописів, як твердять це вчені, вказує, що їх належить віднести до одинадцятого віку, однак не можна утотожнювати їх, тобто пере-

редусім про піст, тощо. Я мав їх підчас оглядин бібліотеки в своїх руках і прочитував. Про них нераз я передтим чув, чи на викладах у школі, чи поза нею, тому зустріч з ними була для мене великою втіхою.

У цій книгозбірні Зографського мони начисляють приблизно 300 слов'янських рукописів, а 160 грецьких. Крім того знаходиться там 12 рукописних грамот (слов'янських) від різних царів і патріархів, а грецько-візантійських аж коло 600. — Накінець приніс мені чернець бібліотекар нашу Острозьку Біблію (р. 1581), якої мають два примірники, опісля Виленьське Євангеліє (р. 1644) і венецькі тріоди, з року 1561. — На мій запит, чи не могли б вони мені дещо з цих книжок відступити, бо ж і так у них за багато цього добра, добряга монах похитав головою, що ні.

Ідучи з бібліотеки на вечерю, ми поступили ще в монастирську пивницю, в якій економ-чернець Ігнатій розподіляв харчі слугам. В мене було діло саме до нього, а це, щоб він дав мені

кладу Правил св. Василя В., що в них міститься, з перекладом Правил цього ж Святого, в зборнику Святослава, з року 1073 (*Les Regles de saint Basile en vieux slave: les Feuilletts du Zograph, par P. A. Lavros et A. Vaillant.* — р. 5-35). Гл. теж: А. М. Селищев, *Сторославянський язнк*, Ч. 1, ст.77 (Москва 1951).

наступного дня мула й хлопця, який відвіз би мене в Каріє, там чекала на мене моя валізка. Зразу чернець Ігнатій не похочував; але опісля згодився на моє прохання і — що важніше, дотримав слова. Крім цього, не казав він платити за мула й вдобавку наказував мені, щоб я хлопцеві не давав ніяких грошей, бо йому за це платять мони. Ввиду того та й на підставі інших поведень зографських монахів зо мною мушу тут зізнати з повним признанням, що згадані ченці з болгарської обителі найкраще зо мною повелись тому і я найкращі спомини про Афон виніс таки з їхнього монастиря.

Слідуючого дня, в понеділок, ранком залишив я мони Зографу й верхи мулом попростував у монастир св. Пантелеймона/12/.

---

12) Нинішні греки, а за ними й росіяни вимовляють слово Пантелеймон по-новогрецьки: Пантелімон.

ЧЕРЕЗ КАРИЄ В РУССІКОН

Ще зовсім не прояснилось надворі, коли я на карому мулі спинявся вгору, прямуючи в столицю Афону. Наша дорога вела хребтами гір, по яких перебігали горностаями хмари. Днина була непривітна, дощева; до того ще й зимний вітерець свистав-завивав, наче б хотів собі з нас зажартувати. Згодом, крізь темні вікна хмар зачали визирати в долині зелені плаї, а пониже них сірі хвилі вод, що бігли до нас, немов би хто пустився їх здоганяти. Як ви звернули тоді голову вправо, ви бачили західне море, а звернули її вліво, східне море усміхалося до вас. Після трьох годин ми були вже в Каріє.

Там направив мені один з ченців зап'яток від черевика, бо вже відлітав. Опісля я дещо собі купив і, як випогодилося, взяв я свою валізку з мони Кутлумусію та й поїхав далше, тобто в монастир св. Пантелеймона в Руссікон. З Каріє найняв я собі іншого мула. Його власник був старша вже людина, родом з Албанії. Крім грецької і албанської мови знав трохи й російську.

Вдобавку він часто вздыхав і болів над долею "православя", що в теперішніх часах такі важкі досвіди мусить переживати. З того ви-

ходило, що він колись або носив монашу рясу, або принаймні працював в одному з російських монастирів.

По дорозі минали ми карийські менші скіти, як Пресв. Тройці, св. Софії, та й зачали виїзджати на високу гору. З годину ми так дряпались на неї, поки дістались на її верх. Там було гарно, хоч і холодно. Всюди царила тишина, ніде ні найменшого сліду людського життя. Аж опісля, коли ми спускалися звільна вділ, у напрямі мони Ксенофонта¹, де-не-де видко було келії посеред ліса та й одну-другу церковцю, що тулилась до них.

Чим ближче ми доїзджали в напрямі моря, тим тепліше ставало. В повітрі снувалось павутиння і блистіло в променях сонця, немов те античне золоте руно. — Вже над вечір заїхали ми на подвір'я обителі св. Пантелеймона.

Вона положена над самим берегом свят-горського заливу, в затиші, серед зелених лісів. Хто, наприклад — не знав би, що це за обитель, з її храмів та їх копул зараз він здогадав-

---

1) Цей монастир походить із десятого сторіччя. Колись він бував у ласках візантійських імператорів, а сьогодні наче вітер те все прогуло. Ні сам мони, ні його католікон не представляє нічого помітного.

ся б, що це російський монастир. Але ж бо й гарний він, принадний і маєстатичний.

Ченці, що стояли оподалік, спрямували мене в крило дому, в якому знаходиться гостинна. Там заопікувався мною еромонах Николай. Він родимець Петрограду, по другій світовій війні їздив по світу, аж остаточно опинився на Афоні, де постригся в ченці.

Кімната, що в ній я примістився, мала двоє вікон, які були звернені до моря. В ній стояло теж двоє ліжок, однак крім мене другого гостя в ній не було. Над столиком висіла фотографія базиліки св. Петра в Римі. Це мене трохи здивувало, але водночас і підбадьорювало, мовляв, монахи в Руссіконі, не аж такі фанатики, як може дехто думав би собі.

Руссікон, це комплекс всяких забудовань². Він зростає у міру того, як і зростала його чер-

---

2) Монастир Руссікон оснований в дванадцятому столітті. Ним опікувалися російські царі та князі, які не раз і гостювали в ньому. Він з часом прийшов до великого значення на горі Афон, ставши там центром і басією росіянізму. Для афонських ченців мони св. Пантелеймона ухвалив теж за символ могутності московських імператорів та великошної їх опіки над усіма та мошніми ченцями. Тому слава Руссікону стала розсти-зростати скоро по всіх сусідніх краях, особливо ж у слов'ян-

неча братія. Крім головного дому є ще кілька інших, не згадуючи вже про ті скіти або келії, порозкидані по лісі, що належать до цього монастиря. По середині обителі пишються три церкви, з яких найбільша й найкраща — соборная (католікон). Вона має за патрона св. Пантелеймона й від неї повзяла назву вся обитель. Друга церква є менша, зате старша. Це грецька церква, під ім'енем Успення Божої Матері³. А далі за нею стоїть церква св. Митрофана. На тому ж самому майдані знаходиться ще поверховий дім бібліотеки, їдальня монахів (трапеза) і при ній дзвінниця.

Найперше поступив я в церкву Преч. Д. Марії, себто в Успенку. В ній тоді правилася вечірня, розуміється, по-грецьки. Церковця розмальована, як і інші церкви на Афоні, має іконостас і повна всяких малих ікон по стінах. Собор св. Пантелеймона куди кращий за неї, більший і ліпше вивінуваний. Був я і в ньому.

Це величава, багата святиня, з дорогим іконостасом і з ще дорожчими в ньому намісними образами. З них на перше місце вибиваються

ських. Не диво проте, що він став незабаром атракційною обителлю для всього православного люду в північно-слов'янських краях.

³) В ній служать богослуження тільки грецькі монахи.

ікони Ісуса Христа, Богоматері та св. великомуч. Пантелеймона. Всі вони — це дарунки московських царів. Вони своїми розмірами великі, на золотому тлі й оправлені в срібні рами. Перед ними горіли дорогоцінні лямпари. Виглядав у

Монах зо Сімандрон, яким скликає ченців на богослуження.

цьому соборі з-поза царських воріт і піднебесник, але зографський піднебесник більше мені подобався. За престолом на стіні видко було образ трьох Святителів: св. Василя В., св. Григорія Богослова і св. Івана Золотоустого. Крім малих ікон по стінах у цій церкві закримітив я ще знаменний образ на бічній його стіні, з права, коли звернутися обличчям до іконостасу. Цей образ представляє св. Василя В., як він у сослуженні духовенства править божественну Літургію. Після освячення св. Дарів Архиерей аж приклякнув⁴. Споглядаючи на те, дивно мені стало, що нез'єдинені Брати так далеко посунулися, аж на такий помисел впали, щоб свою думку замаркувати й переперти...

Наступного дня зрана зайшов я до тієї церкви св. Пантелеймона на богослуження. Кількох

---

⁴) Значиться, сцена типічно синодальна. — Бо католицька Церква вчить і ми віримо, що підчас Літургії переміна хліба в НН. Тіло Христа Спасителя, а вина в НН. Його Кров наступає безпосередньо, коли тільки священник вимовить слова освячень. Нез'єдинені Брати твердять це навпаки й того твердження неуступчиво держаться, а саме, що до важности переестествення Дарів на Службі Божій необхідно конечна є (після слів освячень) також епіклеза, тобто треба ще тоді спеціального призову св. Духа на освячені вже Дари.

монахів старечими голосами співали утрєню. Після неї була там Служба Божа. Служив її ероманах Ілія⁵; але так він її служив, що ектенії в ній брав на переміну, то в старослов'янській мові, то в грецькій. Значиться Літургія була спільна, для ченців росіян і для греків.

Вийшовши з церкви, скочив я ще на дзвіницю подивитися на її дзвони⁶. Їх було там кілька, більших щось чотири, а два менших. Найбільший з них мав у промірі п'ять моїх кроків. В долині, під дзвіницею висіли била, залізні й дерев'яні⁷. Втім нагадав я собі, що згаданий

---

⁵) Це праведний старець. Він родився в петроградській губернії, а на св. Горі проживає від року 1905.

⁶) На Афоні монахи не вживають часто дзвонів, бо це заколочувало б їм спокій і нарушувало б монастирську тишу. Вони дзвонять звичайно лиш у свята й неділі, а й то коротко.

⁷) Цими билами скликується ченців до хору, на спільні наради або до спільних зайнять. Монах, який дає знак отим струментом, мусить добре визнаватися на сканзії, бо даючи знаки на цьому билі, він вибиває ці знаки під такт дактилів, трохеїв, ямбів, спондеїв і т. п.. Мидий го-мін несеться по монастирському подвір'ї та поміж його забудовання, коли монах-будильник зачне серед нічної тиші вигравати на цьому струменті (билі) різні композиції згаданих метричних стіп, скликуючи так ченців на ранішні богослуження.

атец Николай проводить по монастирі двох туристів і показує їм домашню молитовню. Тому я відти пішов до них, щоб і там дещо побачити.

Ця домашня церковця також цікава, не так своїми мальовилами, як радше розподілом. Вона є простора, з двома рядами колоном по середині. На переді в ній виднів гарний іконостас, а за ним аж три престоли (вівтарі). Вони були сховані за іконостасом, а властиво за потрійним іконостасом, нічим від себе не відділених. Перед кожним з іконостасів горіла лампадка. Найбільш вдаряють увагу глядача безліч малих ікон, які немов ті ластівочки обсіли стіни молитовні. Згадані три вівтарі піддали мені чимало матеріалу до думання. Роздумуючи над тим, я вийшов на монастирське подвір'я, де чекав на мене чернець-бібліотекар. Тоді ми просто удалися в книгозбірню, яка стояла на цьому ж монастирському подвір'ю, між собором св. Пантелеймона, а церковцею св. Митрофана.

В бібліотеці показав мені еромонах Іліян все, про що я тільки його попросив, і радо він це робив; за що я тут висловлюю йому щиру дяку. — Сам дім тієї бібліотеки міг бути двадцять метрів задовгий, а шість широкий. Довкруги в ній попід стінами стояли шафи, в яких

за склом находилися рукописи або друковані книжки.

Найперше виймив із них Іліян звій св. Писання Ст. Завіту, книгу пророка Варуха. Цей рукопис писаний в єврейській мові, на пергамені. По словам ченця-бібліотекаря він мав уже приблизно три тисячі літ⁸. Опісля показав він мені два звої рукописної Літургії св. Івана Золотоустого. Вони писані теж на пергамені, чітко, з гарними ініціалами; мова їх грецька. Один із них походив із сторіччя одинадцятого, другий же з дванадцятого. Коли я розгорнув оцей другий звій, то він мав вісім моїх кроків. Обидва рукописи згаданих Літургій припали мені до вподоби, тому я мав велику охоту якось набути бодай один з них. На жаль, не вдалось мені це. На всі мої просьби й обіцянки чернець Іліян відповідав тільки: “невозможно”.

Крім того я бачив там ще рукописні Євангелія, Діянія Апостолів, їхні Послання до вірних, в грецькій і слов'янській мовах. Між ними попала в мої руки невеличка книжечка з дев'ятого століття, рукопис у грецькій мові. Це бу-

---

⁸) Тоді сказав мені єромонах Іліян, що недавно загостив до них професор з Ізраїля і за всяку ціну хотів купити вищезгаданий рукопис прор. Варуха. Але вони на це не погодилися.

ли Апост. Діяння і Листи. Опісля приніс еромонах Іліян рукописи грузинського Євангелія з десятого віку, румунського Євангелія, писаного кирилицею⁹, і деякі з творів св. Василя В., теж рукописні, але вже з пізніших часів, як з сімнадцятого сторіччя. — Всіх томів книжок враз із рукописами начисляє в себе ця російська книгозбірня св. Пантелеймона понад дванадцять тисяч, з чого різних рукописів (хірографів) вона має тисячку.

Я був би ще нишпорив там по шафах, та мойому провідникові не ставало часу, він спішився. Виходячи з бібліотеки й на її подвір'ї вже, я розпитував Іліяна про можливості роздобути в них книжок, про звичаї в їхньому монастирі та про їх монашу одягу. Єромонах Іліян скромно, але й щиро відповідав на всі мої запити, при чому розказав він мені й про мощі св. Василя В. на Афоні, як ці мощі туди дісталися, а далі згадав цей чернець і про скіти під іменем св. Василя на південних сточищах св. Гори.

Щодо вищезгаданих мощів, то їх історія, продовжав чернець, така. Монахи, які прибули з Кападокії в М. Азії і принесли звіттам ці мо-

---

⁹) На жаль, я не встиг тоді записати, де й коли він появилвся...

щі, казав він, жили опісля на Афоні в скітах імени свого Патріярха; вони давно вже відійшли з-поміж живих. Перед своєю смертю дали до церкви св. Атанасія (в св. Лаврі) все, що святого були з собою принесли, отже й голову св. Василя. — Накінець показав мені старець Іліян ще свою схиму й параман, які він носив під рясою¹⁰. Ввесь час нашої розмови цей еромонах робив на мене враження праведника, боговідданого ченця, аскета. І вигляд його лиця і та добродушність, що плила з його словами, і услужність і сам його голос і відправа богослуження в церкві говорили про це все.

Докину тут, що з ним запізнав мене чернець Варлаам, який тому тридцять літ прийшов на Афон з нашого Закарпаття wraz з іншими земляками. Їх було всіх двадцять; десятьох з них померло, а десятьох ще живе. Дуже марно виглядав цей Варлаам, щось шлунок долягав йому. Це бувший наш незрячий греко-католик, якого москвофільські батюшки спанталічили та й опісля вирядили в ченці на Афон.

Після обіду мені лишилося ще трошки вільного часу, тож я зайшов у їдальню монахів. Це

---

10) Давніше ченці на Афоні носили згадані речі поверх ряси. Від турецької там займанщини носять їх під рясою.

простора заля, з двома рядами стовпів по середині, які піддержували стелю. Ціла вона розмальована образами Святих, переважно зі слов'янського світу. Однак не бракує між ними і Святих грецьких, ні навіть зі Заходу. — Над головним столом (архимандричим¹¹) пишався образ Покрова Богоматері. Зараз під ним видніло чотирьох св. Єрархів, св. Григорій Богослов, св. Василій В., св. Іван Золотоустий і ще котрийсь. Біля них по боках стояли св. Николай і св. Амвросій Медіол.. А далі йшли цілі ряди Святих, Преподобних різних часів, різних країв і різних станів.

На одному зі стовпів, що підпирали стелю, виднів намальований хрест, а на ньому виписане було розпяття монаха. — На самому верху того ж хреста, на місці малої дощиночки, було написане: Упованіє нам Отець, прибіжище наше Син, покровитель нам Дух свят. На правій частині хрестної поперечки: Чистота душевна; а зараз під цим: у молитві. Зліва на цій же поперечці було написане: Чистота тілесная. І під цим додане: в пості. Через повздовжне ра-

---

¹¹) Рід монашого життя і правління в свят-пантелеймонівській обителі є киновія. Тому в ній ченці вибирають настоятеля (архимандрита) як і в нас — василіян, тільки з тією різницею, що їхній архимандрит є на доживоття.

м'я, однак не на головнім поперечнім рамені, а під ним і рівнобіжно з ним виднів напис: Христові соразпяхся. — Під ним: Да будут чресла ваша препоясані. А далі нижче: Коліна моя ізнемогоста от поста. — До всякаго пути лукава возбраних ногам моїм. А на тому місці, де були прибиті Христові ноги, було написано: Поставих на камени нозі моя, камень же бі Христос.

Ввечорі цього ж дня я вже нікуди не виходив, бо і втомлений був і надворі похолодніло. Тому сів я собі при столику в кімнаті та й приглядався здалека морю і його хвилям, як вони перебігали себе при слабкому світлі місяця, прислоненого хмарками. Всюди, в монастирі й поза ним, було тихо-тихенько, тільки ритмічний шум моря переривав цю глибоку тишу.

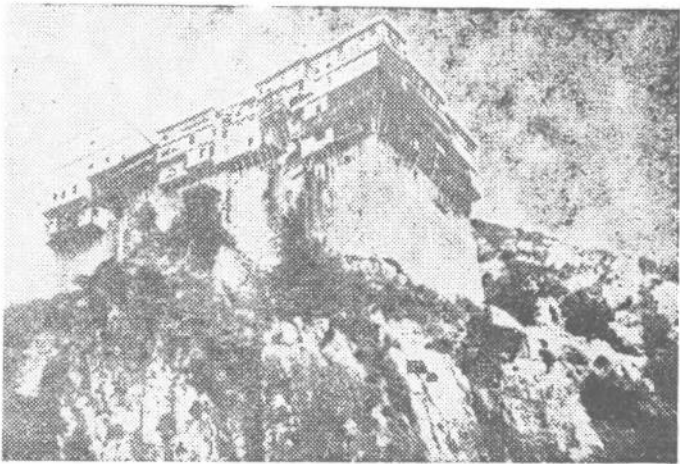
Наступного дня, в годині пів дев'ятої, я стояв уже над берегом заливу й чекав на човен, щоб ним поїхати в Дафні, а звідти дальше на південь. Довго мені довелось тоді там стояти, бо повних три години, заки дочекавсь того човна.

X.

У ГОСТЯХ В ІГУМЕНА СТЕФАНА

Добігало полудне, коли я вдруге причалив до пристані в Дафні. Там з'їв я скромний сніданок і поплив далше в напрямі мони Діонісію. — Спершу мій план був задержатися трохи в цьому монастирі, але довідавшись на лодці, що вона їде ще далі, я змінив цей план і постановив собі їхати нею так далеко, як далеко вона попливе.

Був гарний, соняшний день. Всі пасажери,

Манастир Діонісію — над морем. (Афон).

а були це переважно ченці, пообсідали чердак лодки, наче які полонені, і гуторили. Біля мене присів диякон-чернець, яких тридцяти літ, з гарною чорною бородою, бистрими очима. Я б сказав — типовий грек. Він вертався з Дафні, куди їздив на закупню, для свого монастиря Діонісію¹. Крім своєї рідної мови (грецької), він знав ще німецьку й англійську. Зо мною волів радше говорити по-німецьки. Це давало мені підставу думати, що хтось з його рідні мусів походити з німецького роду. Спочатку говорили ми на побіжні теми, як — хто з нас звідки походить, куди й за чим їде, тощо. Згодом він став заторкувати Рим, нападати на нього, називаючи при тім згїрдливо св. Отця. І ту свою базіканину закінчив згаданий диякон пропозицією для мене, щоб я позістав на Афоні. На це відповів я йому запитом, що ж на Афоні робитиму. “А христили б ви“, — одвітив він мені².

---

1) Так називається цей монастир від свого основника Діонісія. Опак не треба зараз думати, що це був св. Діонісій Арєопагіт, або інший зі Святих, якого ми католики почитаємо за святого. — Згаданий монастир засновано в чотирнадцятому сторіччі.

2) Греки зачали перечити важність хрищення через поливання водою в одинадцятому віці. Це один із відомих їх закидів на адресу латинян.

“То ви ще тут не хрищені?” — продовжав я. “О, ні, ми всі хрищені”, сказав диякон, “тільки ви ні”, — роблячи при тім рукою жест у бік мене. Я відразу помітив, куди він у своїй бесіді зміряє; тимбільше, що стало при тім перешіптувався по-грецьки зі своїм сусідом, праворуч себе. На вищенаведений закид я сказав йому, що до важности хрищення потрібно трьох речей, а саме, треба, щоб хтось з розумних людей христити, щоб при тому вимозляв належно слова хрищення і щоб уживав заразом води. А ми католики того всього держимося і вживаємо при тім води, бо зливаємо її по чолі хрестника. Тоді мій диякон признав мені рацію та й це, що ми католики є важно охрищені. І на якийсь час він замовчав, але згодом знову завернув до Риму; щось той Рим непокоїв його. Коли він скінчив говорити, тоді я спитав його делікатно, де і яку теологію він студіював. Бо я, були мої слова, студіював західню, хоч і східньої не цурався, а навіть і з протестантською старався по можности запізнатися. На це він прошепотів: “Тут на Афоні”. Я вже нічого не відзивався, тільки звертаючись у його бік, усміхнувся незначно. Мій диякон зрозумів цей усміх, бо вже більше не брала його охота на такі диспути. Висідаючи з лодки, заговорив до мене по-англійськи на прощання та й при тому запросив мене до себе,

коли буду їхати з поворотом. Я за все це чемно йому подякував, запросини приймив, якщо мої обставини дозволять на це...

Від мони Діонісію, який осів на скалі поїхали ми даліше напівдень. По дорозі ступали до невеличких пристаней, монастирів або скітів. Нам їхалося незле, хоч вітер дужчав і все сміливіше брався колисати човном. У лодці було нас всього сім чоловіка, п'яťох пасажирів і двох матрозів. Коли ми наблизилися до наріжних прибережних скель, де край берега звертається на схід, себто коли ми протиснулись поміж них наче крізь "сицилійську протоку", в якій мала колись проживати мітична Харибда³, нагальний вітер і розбурхані хвилі зачали робити нам пакості. Спочатку не являлись вони такі страшні-небезпечні, але як ми все далі й далі посувалися, все більше й більше подавалися насхід, о — тоді не було жарту! Нашим човном зачало кидати немов якою лущпиною, водні буруни стали вискакувати аж на поклад, а тут ні звідки рятунку... куди було глянути, всюди — небезпека.

---

3) Харибда, це була грецько-мітична морська потвора. Вона тричі на день всмоктувала воду і тричі віддавала її назад. А це все продумано, щоб уосібнити якомсь морський вир. — З бігом літ уміщено згадану потвору в Сицилійській протоці.

Правда, до пристані в Кавсокаліва не було далеко, але зате важко було дістатися. Наше положення з кожною хвилиною погіршувалося, страх зачав рости. Бурхливий вітер розгулявся на добре, хвилі ставали більші й напрасніші, човен зачав тратити рівновагу. Я збіг у долину моторівки, а там вже сиділо двох старших віком, один світський, і один чернець; перший держався за серце й постогнував, другий же хрестився і бив поклони. І мене тоді проймив добрий страх і моє серце в цій тривозі було ближче Бога. Але хвала Богу, довго не тривала та небезпека, скоро вона проминула. За кілька хвилин нам вдалося вирватись із обійм розшалілих хвиль і щасливо причалити до берега.

Крім доброго страху коштувала мене ця подорож ще й чотирнадцять драхм. Ставши опісля твердою стопою на скалистому ґрунті в пристані, я почувався, немов би вдруге на світ прийшов. Із моїх грудей самохіть вирвалося слово подяки для Предоброго Бога, що зберіг мене ще при житті та й дозволив мені втішатись ще отою красою (природи), що її Він у Кавсокаліва більше, як в іншому місці, розсипав⁴.

---

⁴) Деякі називають цю місцевість Капсокаліва, а деякі Кавсокаліва. Друга назва більше правдоподібна, бо

Вечірнє сонечко вже принижувалось, кидаючи помаранчеві промені на південні узбіччя св. Гори, як я з валізкою в руках спинався на скалистий бік стрімкої скелі. Мені здавалось тоді, що я крокую якимись сходами на стрих одного з ньюйоркських хмародерів. Аж упрів від того, а при тім і добре задихався, поки дійшов я до невеличкої хатини, в якій ігуменував чернець Стефан⁵.

— — —
 виглядає більше зближена до історичної правди. — Каліва значить стільки, що келія в скіті. А це й є місцевість, у якій здавен-давна повно скітів. — Перший пустинник, що там мав проживати був Максим. Однак ні він, ні його там наслідники довго на одному місці не жили. Вони палили свою хатину й ішли далі, щоб і не прив'язуватися до місця і таким чином змушувати себе до праці. — Однак ті поосібні пустинники скоро там перевелись. На місці їх житлів засновано скіти. — В кожному скіті повинно жити з правила трьох ченців. Їхнім наставником має бути старець (герон або геронтас). Коли він помре, то його наслідником стає один з бувших його підданих. — Ці монахи можуть приймати до себе й кандидатів до монашого стану. — Спосіб їхнього чернечого життя є стисло киновійний, контемлятивний і строго аскетичний.

5) З обличчя він не виглядав на такого старця, як у дійсності ним був, бо мав уже вісімдесят літ. Це був

Калініхта, сказав я йому на привіт, коли він показався в дверях. Калініхта, і він мене так-само відздоровив. Коли я представився отому настоятелеві Стефанові й заявив йому, що не маю де заночувати, він повів мене на поверх у своїй хаті й умістив там в одній з кімнат від моря. Вид із неї був гарний, але повітря в ній — незносиме, дуже заносило плісню. Довго я її мусів провітрювати, хоч і так не позбувся цілком тієї задухи. Обстановка в ній була дуже бідненька, а найбільше давалося відчувати те, що бракувало в ній коців до накриття. До того ще студений вітер немов навмисне свистав крізь розсохлі вікна.

Та я скоро те все полишив, навіть і свою там валізку, а сам збіг у кухню, щоб дещо लेकरусити. Бо весь день, за вийнятком трошки чорної кави зрання, я нічого в устах не мав. У кухні дісталось мені знову те саме, горняточко кави, і на тому мало все кінчитися. Хоч це не вдоволяло мене, однак я тихо сидів, бо не було іншого виходу; тимбільше настоятель Стефан не дуже то захоплювався своїм гостем — мною. Приймив мене, бо мусів приймити, бо його скіт назначено на гостинницю, коли хто з туристів

собі мужчина рослий, кремезний, з довгою бородою і подертою на плечах рясою.

опинився в Кавсокаліві. — Однак з часом він розміркував справу й казав своєму братові, який разом з ним проживав, приготувати мені трохи зеленини з городу. До того згаданий кириос взяв з полиці сухарів, розмочив їх у воді й це все поставив перед мене. Не дуже воно тягнуло мене кушати, але не було іншої ради, я мусів це їсти хоч і на силу. Втім увійшло в кухню двоє людей, які принесли з собою сиру рибу. За кілька хвилин ця риба пеклася вже на пательні, а згодом кусок її попав у мою тарілку. Вона дуже мені смакувала, не тільки тому, що я був голодний, але й тому, що вона сама була на правду смачна. За це я їм красенько подякував і, запивши те все чаєм з якоїсь м'яти, пішов у свою кімнату.

Сутеніло. Надворі вітер далі посвистував, завивав, наче кепкував собі з мене, от і куди ти попав. А я тимчасом став при вікні і, напружуючи зір, приглядався загальному видові природи, серед якої видніли ще численні хатки-скіти з церковцями, попритулювавшись до скали, як ті курятка до квочки, і дримали в сутінках гірських заглиблень. За ними, ген дальше — вдолі чорніли води бурхливого моря. Мене обхоплював якийсь дивний настрій і на крилах мрій ніс ген далеко в позасвіти, в безкраю вічність... Оповідали мені монахи, що Кавсокаліва є чарівна серед по-

гідного дня в літі, а ще більше на весні. Коли ярке сонце озолотить своїми променями дзеркало Егейського моря, тоді щойно варта на неї поглянути. Не дивно проте, що в Кавсокаліву звертають свої кроки найбільше артисти-малярі, любителі природи і краси, і там вони на лоні тієї природи віддаються прославі Творця та й красним штукам. І справді бо, мало котра околиця так, як Кавсокаліва, надається, щоб у ній всеціло віддатися студіям краси не тільки природної, але й надприродної, себто контемплациї того, Хто те все привів до буття. Тому то від ряду літ ця околиця притягала до себе й ще притягає там усіх, особливо ж тих, що бажають повної злуки з Богом. Від давна вже стала вона принадним затишком для тих побожних душ, що прагнуть служити Господеві далеко від світового гамору, злободенних клопотів та людей-невірців... на самоті. Зокрема ж вона стала улюбленим місцем для Гесихастів⁶.

---

⁶) Творцем афонського гесихазму був Григорій Паламас. Він жив у чотирнадцятому сторіччі. Якийсь час перебував на горі Афон, а потім став він митрополитом Солуня. Грецька нез'єдинена Церква вважає його за святого. — Згідно з навчанням цього Палами монаше життя в спільноті, це підготовка до життя "ен гесихія", тобто в спокої. Втім якраз, по думці богослова Палами,

Наступного дня став я раненько, бо не міг спати; було заходно, а накритися не було чим. Я зодягся швидко та й несміло зійшов на долину. А там, на моє здивування, вже сиділо кількох ченців при чорній каві та й балакали собі. Вступивши за поріг келії, я привитав їх, як годиться, і присів на ослоні. Тоді один з них і мене попросив напитися кави й води з дрібкою конфітур. Ігумен Стефан теж був там. Він доволі здалека держався мене, аж коли я сказав

закривається суть монашого життя і його завдання, чи воно буде десь на відлюдді, чи в поосібних келіях недалеко чернечих гуртожитків, або в монастирі.

Суть же гесихазму, тобто найвищого ступення монашого життя, як учить той же Гр. Паламас, є щоб чернець підчас молитви вже тут за туземського життя дійшов, до такої злуки з Богом, щоб уже тут на землі відчував він передсмак надприродного щастя. Пояснюючи це, Паламас так філософував. Найперше він розрізняв у Бозі есенцію і потенцію, які в Ньому існують як дві речі реально від себе віддільні. Блаженні в небі бачать, учив той же Паламас, тільки Божу могутність потенцію, яка є в Ньому нествореним блиском (світлом), що блистів колись на горі Тавор. (Звідсіля деякі звать гесихастів також тавористами). Далі по думці Палами, монах-аскет на містичній молитві часто-густо попадає в захоплення (екстазу). В такому то стані він сподобляється в Бога від-

йому, що й я маю ім'я Стефанос, він зараз повеселішав і зачав до мене усміхатися. — Мені теж ставало тоді весело. Але не так із самої зустрічі, як радше зі щасливого збігу обставин. Бо він (тобто настоятель) був ігумен Стефан, а й мене колись Стефаном звали та й опісля ще й титулом ігумена наділяли...

Незабаром ми всі розійшлися. Настоятель Стефан вибрався кудись зі своїми гістьми ченцями, а я з двома мужчинами, які вчора гостили мене печеною рибою, в св. Лавру.

Надворі було ще темно. Ми пустилися іти дорогою, яка вела через високу і стрімку скалу в напрямі скітів св. Анни. Якщо б це було за дня і я був би знав про другу дорогу понад море, ледви чи я був би пускався в дорогу за тими двома путниками. Цілу годину ми тоді спиналися на згадану скалу, заки вийшли на неї. По

чути вищезгаданий передсмак неба, його щастя. Це є саме той крайчик небесного блиску, в якому перебуває сам Бог; як сказане в св. ап. Павла: "В недоступному світлі...", I Тим., III, 16.

Житла згаданих гесихастів звуться гесихастерії. Це важко недоступні келії або печери по горах і скалах, в яких пустинники спокійно, без світового заколоту й зайвих турбот світа віддаються виключно роздумуванню Божих правд і молитві.

дорозі здоганяли й минали нас деякі з тамошніх монахів. Коли порівняти було скорість їхнього ходу з нашим, то треба сказати, що це зустрічалася скорість двох поїздів, поспішного й тягарового; наша скорість була ця друга.

Станувши на верху гори, хоч не був це остаточний її шпиль, я розстався там зі своїми співтоваришами й від тоді вже сам мандрував у Лавру св. Атанасія.

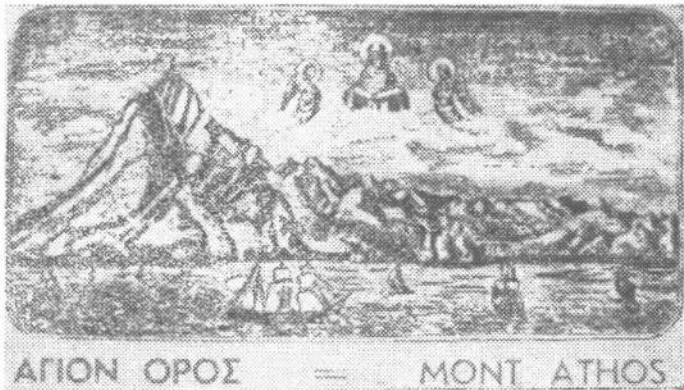
XI.

АЙІЯ ЛАВРА

Густа мряка окутувала гори, коли я ішов верхом одної з них. Вже добре розвиднілось, настав осінний ранок. Передо мною можна було видіти заледве на кілька метрів; увесь час панувала тиша, ніде не було ні живої душі, ні жодної тварини. За час двогодинної дороги я стрінув там тільки одного юнака, що переходив лісом. Моя стежка бігла спершу попід миршаві дуби або лаври, опісля поміж кущі, то знову попід рослі дерева всякого роду. Від північного сходу віяв холодний вітер. Я надягнув на себе дощевик, позапинав у ньому всі гудзики, але це не багато мені допомгло. На моє щастя гора зачала злегка спускатися вниз, а з тим і вітер

всхував і мряка кудись зщезала. Ген у долині край морського берега виринали від часу до часу в хмарах сині вікна, а крізь них зиркало до мене розбурхане море. Я вже був і втомився тією дорогою, а їй не видно було ще кінця. Тож пристанув я на кілька хвилин, сперся об дерево і споглядав кругом себе, чи не догляну якої хатини, або тому подібного. Ні, нічого не бачив. Глипнув я на свій годинник, було пів до дев'ятої. Втім мигнула мені крізь голову думка: та тут на Афоні не ця година, тут інакший час... тут усе інакше, бо з попередніх, минулих століть.

Взяв я собі патик з землі й пустився далше. Дорога ставала ще гірша, як досі була, біль-

Давній рисунок Гори Афону, під якою знаходиться св. Лавра

ші камешюки й вибої появились на ній, до того ж і намул, нанесений водою в часі слоти. Підвів я свої очі, а ген на обрію виринув чорний квадрат, це був скіт Продрому, тобто св. Івана Предтечі. Лаври я ще не міг доглянути. Вона пізніше показалаь. — Ідучи так дальше лісом, в мої очі впадали скіти або ікі¹, що ховались там між деревами, а згодом натрапив я на одну колибу, в якій находився замурзаний і в брудній сорочці робітник. Він палив стос дерева й засипав його землею, щоб мати з того дерев'яний вуголь. Перекинувшись з ним кількома словами, я пішов далі. Як скінчилися більші дерева і прийшов зруб ліса, ген над берегом моря заблестів у сонці дах св. Лаври. Ще пів години, подумав я, і буду на місці. Так я думав, на ділі ж довелося мені ще другої пів години скакати по тих каменюках, ямах, поки моя нога станула на її подвір'ї.

Обитель св. Атанасія, це накопичення то більших то менших будинків, сполучених з собою різними прибудівками. Вона простягається широко, з гарною церквою по середині. — Деякі з її будинків ще сяк-так держаться, та деякі

---

1) Ойкой — значить доми. Теперішні греки читають це ікі. В цих іках серед глухого лісу проживають монахи-пустинники.

вже подаються, падуть під тягарем часу. А відновляти їх немає кому².

Я ішов попри старий млин, який вже завався, і ввійшов у монастир головною брамою. При брамі стояв герон Атанасій³ і розмовляв з ченцями. Привітавши їх, я подався далше, вглиб забудовань. Там натрапив на чоловіка, який завів мене в гостинну. Вона була вигідна, з трьома ліжками й столом посередині. Її вікна виходили до півночі; задня можна було видіти з них і східній бік півострова й Егейське море й острів Тасос, що з правого боку дрімав серед моря. Краєвид там чудовий, особливо ж у літну пору.

На обід приніс мені кухар ячмінної зупи, кілька сардинок з помідорами, хліба й вина. Все це мені смакувало, як рідко коли. Куховарив там світська людина, який підчас першої світової війни попав ув австрійський полон, тому потрапив він з чужинцем розмовитися і по-німецьки.

Після полуденку я вийшов надвір, щоб роз-

2) Давнішими часами проживало в цій Лаврі зо дві тисячі монахів, а сьогодні їх там неповна сотка.

3) Ченці в св. Лаврі придержуються способу життя ідіоритів. Тому то по вимогам свого уставу вони вибирають трьох іпітропів-наглядачів, які практично виконують опісля владу архимандрита в монастирі. Гл. роз.: Берегами Егейського моря, зам. 2.

глянутися трохи по околиці. Небо затягнулося хмарами, навіть кілька крапель дощу впало. Поза тим неімовірна тиша панувала, немов би там — у тих забудованнях не було живої душі... Ідучи вуличкою, поступив я в монашу їдальню, трапедзеріон, як дехто її зве. Вона стояла напроти головної церкви, тобто католікону.

Це простора заля, в виді церкви й з великим порталом. Ціла вона розмальована образами з Біблії обидвох Завітів і картинами з життя Святих. На чільному місці видніє в ній ікона чотирьох Єрархів: св. Григорія Богослова, св. Івана Золотоустого, св. Василя Великого і Григорія Палами⁴. Посеред їдальні роставлені столи, але вони є з каменя, як теж сидження при них є камінні. Назагал — ця трапеза робить миле враження на чужинців. Шкода тільки, що монахи не мали з неї фотознімок, щоб можна було їх купити, ані не можна було її відфотографувати звичайним апаратом, бо затемно в ній.

В третій годині, коли загомнів знак біла,

---

⁴) Цей останній є один із більших богословів грецької нез'єдиненої Церкви (гл.: поперед. розділ, зам., 6). — Про нього та про його навчання видав 1950 року обширну й джерельну працю архимандрит Кипріян, професор православного богословського Інституту в Парижі: Антропология св. Григ. Палами; Париж.

скликаючи монахів на вечірню, пішов і я за ченцями до католикону. — Вечірня тривала всього три чверті години. Спів її не дуже то припав мені до вподоби, гейби недоладний видавсь мені. Правда, багато ченців не брало в ній участі, а й з них деякі, як зачалось вже повечіря, вийшли з церкви.

Тоді саме й мене взяв із хору старець Діомедес⁵, щоб дещо мені показати. Найперше він попровадив мене по соборі, в ньому пояснив деякі важніші речі, а опісля повів у бібліотеку.

Собор св. Атанасія⁶ своєю будовою, нічого надзвичайного, ні особливішого, от як і інші католикони на св. Горі. І мальовила його звичайні собі, хоч вони кисти Теофана з Крети. Вже намісні образи в іконостасі замітніші й більше мені подобалися. Їх малював у шіснадцятomu віці Атонік Палеолог, славний в тому часі артист. --

---

5) Цей чернець, як опісля він сам мені розказував, був перед п'ятдесятма роками в півн. Америці, в Нью Йорку, і тому говорив по-англійськи.

6) Треба знати, що це св. Атанасій Атонський, а не Олександрійський, якого й католицька Церква почитає за святого. — Атанасій Атон. завітав у сторони нинішньої Лаври в десятому сторіччі. Там він жив спочатку в печері, а потім оснував монастир. Опісля цей дім монастир побільшено й названо його іменем.

Головні двері собору, що ведуть до властивої церкви, є з заліза. Їх, як поясняв нам провідник Діомед, подарував монастиреві грецький цар Фокас. Своім походженням вони, ці двері, є з Крети, з поганської ще святині, де вони знаходилися на тисячу літ перед Христом. Опісля зайшли ми до святая святих. Там з правого боку при іконостасі стояла шафа, в якій зберігався церковний скарб. Крім інших дорогих речей знаходилися в ній і мощі св. Василя В. Чернець, захристиян відімкнувши її, виймив із неї голову св. Василя⁷, оправлену в золоту оправу, поставив її біля вітваря на стільчику. Разом з нею він показав нам і невеличкий хрест, споруднений з дерева Господнього хреста. Немов самочинно прихилилися тоді мої уста, щоб поцілунком вшанувати

---

7) Ввиду того виходило б, що до наших часів зберігалося аж три голови св. Василя В.: одна на Афоні, друга в Колонії (Німеч.), а третя на Сардинії, в одному з повасиліянських монастирів. — Та це тільки так пишуть деякі, не подаючи при тім стійких аргументів-доказів. Найбільш ще зближене до правди є твердження афонських ченців, що в них (в св. Лаврі) знаходиться голова Василя В., архієпископа Кесарії в Кападокії.

Крім мощів св. Василя знаходяться ще в церкві св. Атанасія Атон., на св. Горі, права рука св. Івана Золотоустого й голова св. Евстація.

згадані моці й Господній хрест. О, тоді не було вже мені жалко, що стільки натрудився, поки зайшов сюди.

Коли ми опинилися надворі, старець Діомед вказав мені на два росли ялівці, що пишались перед собором, це — казав він — з часів св. Атанасія, основника тієї обителі; сам же той Атанасій мав їх садити. --- Звідтіля пішли ми в бібліотеку.

Будинок книгозбірні не є великий. І взагалі ця бібліотека не велика, але зате багата в рукописи і то старовинні. -- В першій з її кімнат чернець бібліотекар здіймив із полиці грецьке Євангеліє, рукопис одинадцятого сторіччя, за ним друге — з дванадцятого. Обидва ці рукописи виконані читко, на пергамені й писані золотом. Подібні рукописні Євангелія бачив я вже передтим, себто в монастирях сербським, болгарським і російським. Опісля показав він рукописний підручник ботаніки в грецькій мові. Походить він з віку дев'ятого; котрийсь з монахів приніс його з Константинополя, доповіли мені пізніше. Пелюстки з квітів, які там уміщені, виглядають наче б тому кілька місяців були зірвані і приліплені до карток підручника... Ще цьому я гаразд не придивився, а перед моїми очима грецький рукопис з дванадцятого віку, Літургія св. Ва-

силія В.⁸. Я прямо не хотів вірити своїм очам. — Письмо цього рукопису повне, старанне, численне, з гарними ініціалами. Я відразу його розвинув і став читати. Без труднощі можна його читати, розуміти, і як хто мав би при собі відповідний апарат, можна б його скопіювати. — Далі приніс мені показати згаданий монах, який трохи говорив по-французьки, Євангеліє в грецькій мові з шостого віку, а за ним один листок пергамену з четвертого століття. На тому останньому були написані, теж по-грецьки, Послання св. ап. Павла до Коринтян і до Галатів. Аж руки в мене зачали дрижати, коли я те брав та й пробував відчитувати. Літери їх є маюскулі, легко даються читати. Але їх пергамен і почорнів і боками вже трохи надпсований. Тому вложено його між дві шиби й старанно забезпечено, щоб ні людський піт, ні вогкість, ні пліснь, ні маленькі хробачки не точили його далі.

Коли я вже, що важнішого в книгозбірні переглянув, а при тім і сумерк став налягати, я хоч-не-хоч мусів розпрощатися з цим цінним місцем. Будучи вже при порозі бібліотеки, я щераз кинув оком по ній, по тій кімнаті, з якої я вихо-

---

⁸) Службу Божу св. Василія В. з восьмого віку має кодекс Барберіні, який знаходиться у ватиканській бібліотеці.

див, і завважив на полиці під стелею гарну іконку трьох Святителів. Без якоїсь надуми я відразу спитав ченця, чому вони держать її між отими антиками. На це згаданий монах усміхнувся й чемно відповів, що держать її тут під ключем, бо це теж антик -- з чотирнадцятого сторіччя.

Всі три Єрархи на вищезгаданій іконі мали фелони з білочорними хрестиками, в руках Євангелія і декотрий з них благословив правою рукою. Точніше я не міг її доглянути, бо вже темніло.

Повертаючи назад до рукописів, мушу зазначити й це, що в св. Лаврі начисляють звиж півтора тисячки всіх рукописів, між якими є і рукописні твори св. Василія В.⁹

Розстаючись з ченцем бібліотекарем, я за його услуги в книгозбірні сердечно йому подякував, при чому й він чимало був вдоволений з того, що показав мені такі цінні речі.

З книгозбірні поступив я ще у відвідини до герона Діомедеса, який весь час товаришив мені. В своїй келії він угостив мене чорною кавою і показав мені свою книжку з підписами гостей,

-----
 9) З рукописних творів св. Василія знаходяться там рукописи його аскетичних письм, яких у св. Лаврі начисляють аж дев'ять (рукописів -- хірографів).

які його відвідували. Між цими підписами найшов я український підпис свого попередника, о. др. Ю. Федорова з Торонта в Канаді. Тоді і я вчеркнув у книгу Діомеда на спомин своє ім'я та й на тому ми розійшлися.

Надворі добре вже посутеніло, глибокий сумерк стелився по стежці, що нею я крокував у свою кімнату, погружений в думках над тим усім, що недавно бачив у книгозбірні.

В моїй келії було студено. За вікнами висвистував вітер, а з поблизького моря долітав шум розгуляних хвиль. — Я ще якийсь час проходжував по кімнаті, дещо собі прочитав і, помолившись Богові, пішов на спочинок.

Було після шостої години, коли наступного дня розплющив я очі. Зібравшись, походив я трохи по майдані попри церковцю св. Евстатія і удався до кухні. Але там нікого я не застав. Тож вийшов я з неї і впустився сходами в долину на монастирське подвір'я, щоб з нього далше помандрувати. Головні двері, тобто виходові, були ще замкнені, тому я застукав у двері фірти. Там у темній кімнаті сиділо по кутках трьох чорноризців і дрімали. Чи вони так пильнували фірти, чи чекали, щоб хто з туристів купив дещо з речей, що їх вони там держали, годі це збагнути. Можливо, що одне і друге займало їх.

Я купив тоді кілька карток з видами св. Лаври, попрощався з ченцями та й вийшов.

Спершу ішов я тією самою дорогою, що нею попереднього дня прийшов, попри рвучкий струмок води, яка коритцем з бетону спливала згори на заржавлене колесо старого-запущеного млина. Ступаючи певним кроком, я минав праворуч хату, в якій проживала монастирська служба, а ліворуч пасовисько та й стрімкий беріг моря. Згодом, коли мої ноги розійшлись вже на добре, тоді я скоро зникав у закрутах доріжки, що вела мене в зелене підгір'я.

Погода заповідалася гарна, милий вітерець долітав із півдня, тепліло. Від часу до часу пролетіла понад мою головою яка птичка, а в кущах лісного зрубу задзеленькотів дзвіночок на шиї мула. Та це мене не займало. Вся бо моя увага була тоді звернена до румунського скіту св. Предтечі, куди я відразу спрямував свої кроки.

XII.

ПОНАД ПРОПАСТІ

Сонце слало яркі промені то на віття дерев, то на куші ялівцю, дикої рожі або лавру, поміж які я ступав. Дереву вкривалися ще загально зеленю, хоч тут і там зачинало жовтіти на них листя. Задивлений у даль бачив я ліворуч, оподалік морського берега, скіт св. Хреста, а праворуч, під горою, скіт Георгія Переможця. Опісля натрапив я на кілька коней і волів, що паслися при дорозі. Та один молодий волик налякався мене й давай бігти передо мною ввесь час... в напрямі свого монастиря. Спершу я старався його якось випередити, але це нічого не помагало, не вдавалось мені. Чимскоріш я підбігав, тим і він прискорював кроку, як навмисне. Я міг того волика спокійно лишити, нехай собі біжить, та не хотів я тим настроїти проти себе монахів, мовляв, немав що чужинець робити та й пригнав з ліса вола. До самого скіту він мучив мене. Аж перед обійстям вдалося мені забігти йому дорогу й нагнати його назад туди, звідки він прибіг.

Скіт св. Предтечі, або коротко Продромос¹,

---

1) Цей скіт був заснований року 1852. Він, як церковно-мнаша одиниця, не є самостійним домом, а зачисляється до св. Лаври, до якої він юридично належить,

не зробив на мене милого враження. Він увесь виглядав бідно, підупало. Я ввійшов до нього дорогою, що вела попід дзвіницю, в'їздовою брамою, і зайшов відразу на поверх дому. Там стрінув я ченця з довгою сивою бородою, який ввічливо приймив мене й, чим хата багата, вгостив. Він говорив двома мовами, румунською і російською та й по-грецьки дещо розумів. За весь час нашої розмови, він ні словечком не спитав мене, звідки я і за чим прийшов, або хто я є. Тільки відразу попросив сідати, таки в сінях, приніс після кількох хвилин чорну каву, хліба, мармеляду та й просив кушати. Значиться, гостив щиро, широким серцем. Я був йому за те дуже вдячний, бо ця перекуска вистарчила мені й за сніданок і за обід.

Потім завів мене цей старець до своєї церкви, посеред монастирського подвір'я. — Сама ця церква (католікон) не так стара, як радше опущена. А вина в тому, як далі почуємо, не місцевих ченців, лиш такі обставини, що монахи не мають за що відновити цього католікону. Мальовила на його стінах полиняли, де-не-де плісню вкрились, а подекуди навіть тинк із стін пооблітав; так що місцями годі вже було розібрати що за образ є, або що там написано. Найбідніше представлялася пресвітерка, зокрема ж її копула. Вона ця копулка, цілком вже обсипала-

ся, навіть залізні в'язання визирало з її склепіння. Якщо так вона постоїть далі, то при першій — ліпшій зливі або бурі те склепіння опиниться на вітарі.

В тій же пресвітері на головному престолі лежало кілька богослужебних книг, як Євангеліє, Апостол, Літургікон. Вони були друковані кирилицею, але в румунській мові. З малих ікон, які висіли на стінах, впала мені в очі іконка трьох Святителів, яка видалась мені вже старшою. Коли й з чийх рук вона вийшла, не питав я свого провідника, сам вже вигляд його казав мені, що той чернець на таких речах не визнається. — Вийшовши з церкви, обійшов я її довкруги, оглянув дім; все надгриз зуб часу, все потребувало підмоги, ремонту. Чи діждеться воно коли того ремонту, можна сумніватися.

На розстання з ченцем, який відчинив мені церкву, я сказав йому щире “евхарісто” і з тим залишив я церковне подвір'я а згодом і обитель св. Івана Предтечі.

Коли я відійшов від неї вже кількадесять кроків, завважив у невеличкій долині чотирьох монахів, які тяжкими сапами перегортали ринисту землю, очищуючи її з буряну. Аж важко-жалко мені стало на вид отих сивоволосних старців, що згинаючись, бородами сягали сирої землі. Мені нагадалися тоді околиці знад Єнисею, де в

глухій тундрі не один чорноризець тиняється з подібним ремеслом у руках. Опісля спитав й одного з монахів, який стояв оподалік, чому ж вони так важко працюють на старі літа, та в них сили не стає вже до того. “А, нема іншого виходу”, — промовив він. “Колись ми мали нафтові криниці в Румунії”, — продовжав цей монах, — “то й гарювати не треба було, а сьогодні ми остали без того. Сьогодні ні звідки якої помочі, мусимо самі давати собі раду, бо треба якось жити”. Так, так, притакнув я обездоленому ченцеві й подався в дальшу дорогу.

Звідсіля попрямував я в Кавсокаліву, звідки вийшов попереднього дня. Моя дорога вела на височенну гору, вдобавку та дорога — не була властиво дорога, а просік лісом. Зразу я держався на ній вказівок, що їх дав мені згаданий чернець, однак не завжди. Тому нераз доводилося мені завертати з повзятої стежки, або заглядати поза куці за правильною дорогою. У тім став мені в пригоді один поліцай, якого я стрінув біля невеличкого скіту. Він чекав там з валізкою, а тимчасом монах-скітник бігав по лісі і полянках за мулом. Держачись опісля поради згаданого поліцай, я з часом опинився над страшною пропастю. Зійшовши нею вниз, передо мною виступила жахлива дійсність. В горі, над моєю головою стирчала скала, а ген далеко в

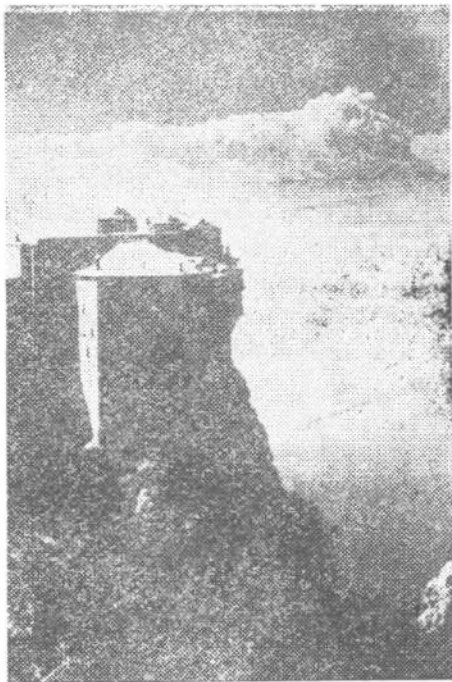

низу блистіло до сонця дзеркало моря. Аж дрозд проймала мене, а страж в п'ятах зупинився...

Попід величезну скалу, яка обірвалася і частинно полетіла в воду, вела доріжка. Поверхня скали, від тієї доріжки вділ, була нахилена в напрямі води і то стрімко. Отже ж поміж брилами скали, що звисали одна на одній, а стрімко-похилою поверхею бігла стежина. Ідучи нею, здавалось мені, що згадані брили немов чекали, коли хто їх зрушить, щоби вже раз покотилися туди, куди їхні посестри давно полетіли. Спочатку несміло ставив я свої кроки, опісля ж відважніше, бо подумав я собі, стільки людей перейшло вже попід них і нікого вони не розчавили, чому ж мали б вони зсуватися саме тоді, коли я іду?... Це додало мені дещо відваги і я, прискішуючи кроку, скакав по каменях, як той котик, щоби тільки ближче кінця, щоби якнайскоріш втекти з-під того Дамоклевого меча. Аж зітхнув я, коли вдалось мені щасливо пробігти ту зачаровану кладку... Та, на жаль, ця моя втіха була завчасна. Вона скоро розвіялась, бо передо мною виринула друга подібна стежка. Ця була трошки ліпша, але також при будь-якій необережності легко можна було полетіти в морську безодню, яка щосили відчинила свою пащу, щоби проковтнути якого очайдуха. О, Юрку, мій Юрку, вирвались мені в той час слова, чому в та-

кому рожевому світлі представляв ти мені те все, занаджував сюди мене, як ті серени колись бурлаку Одиссея...

Пройшовши щасливо й цю другу пробу, я присів оподалік на камені й щераз споглядав

Манастир Сімон — Петрас.

водах Егейського поштусу, що під подивом вітру хвилювали наче доспілі збіжжя, по дебрі, в якій на відокремленій скалі моря видніла хатина пустинника. На неї дививсь я довший час і заразом подивляв я того відлюдка-ченця, що аж туди втік він перед світом і водночас таке гарне місце піднайшов собі серед нього. Ні якої на ту пропасть, що понад неї я щойно переправлявся. Опісля мій зір став блукати ген по стежини, ні просмику не міг я добачити там. А чейже якийсь доступ до того богомольця мусів бути.

Опісля піднявся я та й пішов далі. Ступаючи звільна під гору, знаходив я жовтенькі квітки поміж кущами ялівцю, які грілися до сонця. А коли наблизився до вигіднішої дороги, завважив я водопровід з дерева, в якому журчала водичка, що збігала з верхів'я гір просто до скіту св. Ніля.

Гело, гело, зачав я гукати, опинившись на подвір'ї згаданого скіту. Гело ,повторяв я, визиваючи ось так скітників із їхніх калівів²⁾.— На цей настирливий мій крик вибіг з хати герон з бородою, білою як сніг, і став розглядатися. “Калімера“, поздоровив я його. “Каліме-

---

2) Кімнати в звичайних монастирях звуться, по-тамошньому, келії, а в скітах каліве (число одні: каліва).

ра", з усмішкою він відказав, зачитуючи при тім, що я хочу. "Неро" (води) - - крикнув я до нього, що стояв вгорі, на варанді. Тоді він привітно відозвався: "Та, зайдіть, будь ласка, в хату". Я зайшов.

Цей їх скіт виглядав, як звичайна наша хата на селі, з невеличкою молитовницею з боку. Вона була дерев'яна, покрита, відай, лукайями. Увійшовши до цього скіту, я присів у сінях на ослоні. За декілька хвилин один із монахів, а було їх там трьох, приніс мені на тацечці чарку чорної кави й склянку свіжої води. Коли я те все випив і перекинувся кількома словами з ченцями, вийшов я тоді на згадану веранду подивитися на їх огородець. На ній до сонця сушилися помідори, цибуля, білий горох, червона паприка, а зо стелі звисало на шнурках дві в'язки грушок, по дві в купці. Гарні вони були й великі. Вони відразу припали мені до вподоби, але годі було нараз все ладнати. Втім надійшов третій монах, може й економ скіту, з доволі суворим лицем і не такий чулий на людські прохання, як цей перший старець. Тому я звернувся до цього добрязного старика і спитав його, де їх сад, що такі гарні грушки мають. Герон зараз полапався в чому річ. Сам грушок зо стелі не стягав, але поручив це зробити отому "економові". Цей станув собі на крісло й

дрижачою рукою відв'язав одну в'язку грушок й ліпшу з них подав мені. Взявши її від нього, я схилив голову на знак подяки, додаючи при тім: "евхарісто (дякую)". На це оба старики добрязно усміхнулися до мене, а цей, що мені подав грушечку, чемно, але й поважно відказав: "Евхарісте то Тео", себто по-нашому: "Подякуй Богові!" — "Каля", відповів я йому і встромив грушку в кишеню.

Днина тоді була приємна, тепла й без вітру. Я попрощався зі своїми добродіями ченцями й пустився сходами вділ, ось так навпростець у Кавсокаліву. Сонце викотилось на сам вершок небозводу й повними пригорщами сла-ло яркі промені на землю, щоб розігріти її після кількадечної слоти. Спускаючись стрімкою доріжкою вниз, у глибоку дебру, мені ставало щораз то тепліше, а навіть і гарячо. А сонечко так любо заглядало за мною з-поміж корчиків, з-поза гилля дерев, що здавалося мені, що воно раз-у-раз запрошує мене присісти трішки на якому пеньку та й налюбуватись ним. Це я і зробив.

Під горою, в кущі, попри який бігла моя доріжка, присів я, втягнув у груди свіжого повітря і став оглядати природу, довкруги себе; я кидав тоді оком то вгору, шукаючи місця, де вона кінчається, то знову моє око зупинялося на зелені тієї діброви, серед якої я опинився, від-

почивав. Опісля виймив я з кишені свій записник і зачав нотувати, що вважав за відповідне покласти на папір. Ніде не видно було ні живої душі, ніякого галасу ви там не чули. Приємно було там спочати. — Одна тільки річ, що сколихувала тоді плесом мого “надземського” спокою була грушка в моїй кишені. Вона раз-по-раз непокоїла мене, мовляв, ану подивися, яка то грушка, рапава, чи гладка, тверда, чи м’яка та й тому подібне... Спочатку я це відсував, як зайві небелиці, негідні навіть, щоб ними поблизу отих святців-пустинників займатися, але ця моя постанова зачала з часом м’якнутися, як віск на сонці. Я мало-помалу став піддаватися цим намовам, а саме, що можна щераз подивитися на той даруночок ченців із св. Ніля, це ж нічо злого не є! І так поволеньки я і не зчунався, як я виймив із кишені свою грушечку й не минуло кілька хвилин, коли я докінчував її доїдати... Смачна навіть дуже смачна вона була. — Від тоді я вже мав повний спокій, нічого мене не бентежило. Я преспокійно вдивлявся в синяву моря, в його крутежі, що далеко, десь під тією скалою, що на ній я спочивав, вирували.

Та для мене був час у дорогу. Тому зірвавсь я з місця, поправив свою торбину на рамені й даліше мандрував у діл. Втім нагадалися

мені слова ченця, який давав мені грушку: “Евхарісте то Тео“. Тож радо тоді сповнив це його поручення, подякував Господеві за Його опіку надо мною та й за добре серце Його слуг зі скіту св. Ніля.

Минала перша година, коли я наблизився до Кавсокаліви, а згодом і застукав у двері настоятеля Стефана. Він тоді спочивав, бо в них була саме канонічна пора спочинку. Однак я не ждав аж ніхта (нічка) скінчиться в них, я далі ковтав у двері, поки не розбудив ігумена й він не відчинив мені. Остаточо він став відчинив мені двері і зовсім не гнівався на мене, що я такий був настирливий. Навпаки приймив мене, як Христос велів, погостив чаем і накінець показав мені ще свої церковці.

Обидві вони були недавно що відновлені зовні й з пугра, теж і хідники біля них були поправлені. В одній з них, тобто в меншій находилося в пивниці чимало людських костей, що свідчило, що давніше хоронили там мерців. При цій нагоді довідавсь я, що ігумен Стефан не був папас (священик), а звичайний собі монах. Священик приходив служити їм богослуження з поблизького сусіднього скіту.

Накінець того всього ми щиро розпрощалися. Кілька разів він мене обіймав і стільки разів я дякував йому за його християнську гос-

тинність. Опісля сів я на буланого мула та й у товаристві ченця Григорія поїхав до пристані, що є при скітах св. Анни.

XIII.

1 — ПОПРИ СКІТИ СВ. ВАСИЛІЯ В.

Спочатку ми їхали через високу гору тією самою дорогою, що нею я попереднього дня спинався, ідучи до св. Лаври. Мій мул не мало мусів намучитися, впріти, заки він зо мною і моєю валізкою відістався на цю скалу. Я щойно тоді побачив, яка вона собі здоровезна, яка під нею пропасть, які обриви звисали з неї вгорі. Мені нагадалися тоді ті застрашаючі пасма скаляви, що тягнуться від вулькану Етни в напрямі міста Катанії на Сицилії. Сонце зачинало вже розпливатися в хвилях Егейського моря, коли ми доїжджали до скітів св. Василя, а згбдом і минали їх.

Початки цих скітів в'яжуться з прибуттям у ті сторони перших ченців із Кападокії в Малій Азії. Оповідують, що вони залишили рідну землю і свої монастирі під тиском турків, які вкročили в їхню батьківщину. Це могло статися

десь у п'ятнадцятому сторіччі¹. Не відомо є, скільки тих монахів було, яким шляхом вони проди-

Образ св. Василя В. з X. століття

¹) Коли я вертався вже з Афону, зайшов я до національної бібліотеки в Атонах і там стрінувся я з одним

ралися на захід, та як довго ці бідолахи скиталися, поки вони добрали до гори Афону. — Ідуче в світ за очі, кападокійські ченці взяли з собою деякі святощі, між ними й мощі свого Патріярха св. Василя, себто його благословенну Голову (гл.: Велич св. Василя В., ст. 94). З цим скарбом вони мали прийти на Афон і там на південному його склоні осісти². В тому місці згадані монахи построїли собі дімок, а коли їх назбиралося більше, тоді й скіти, які вони назвали іменем свого духовного Батька, Василя Великого (Скіти айію Васілію).

З часом вимерли ті монахи-василіяни з Кападокії, нових із тамошніх околиць не напливало, тому тубильці зайняли їхні місця. Під теперішню пору проживає там лиш незначна горстка мона-

її урядовцем. Він казав мені, що кападокійські ченці, покидаючи батьківщину, трьома шляхами ішли на вигнання; одні з них прямували в св. Землю, або на гору Синай, інші в Константінопіль, ще інші на Афон. Ввиду того і речей, які з собою забирали ті ченці, належить шукати радше на Синаю, або на Афоні, або на одному острівці, поблизу Станбулу.

²) Це було, приблизно, між сьогодношньою Кавсокалівою і скітами св. Анни.

хів-пустинників, т. зв. гесихасти³, але назва: Скити св. Василя В., задержалася.

Географічно положення цих скитів чудове. Від півночі і сходу ослошюють їх вінки гір, а внизу аж до моря вічно-зелені дерева, кущі і — широкі води, куди око гляне. Доми скитів тонуть у садах оливок, виноградини, ліскових оріхів, тощо. Поміж ними вирощують собі монахи огородовину. Крім того вони займаються всякого роду штукаю, до чого хто з них має який хист, як малярством, плоскорізьбою, виробом усяких дрібних речей з дерева, тобто малих ікон, коробок, хрестиків, чоток і тому подібного.

Темніло, коли ми наближалися до скіту, з якого був мій мул. Це скит Всесвятої, по-грецьки: Панайія; іншими словами, Преч. Д. Марії. В ньому проживало чотирьох монахів і один світський молодець, може це й кандидат до духовного стану. З чотирьох ченців, двох було еромонахів, а двох звичайних монахів. Їхній дімок находився в доброму стані, під горою. При ньому з боку стояла церковця, а все це окружав невеличкий городець з яриною і кількома деревцями та виноградиною. Гарний вид нісся відти на південь, на хвилюючі води Егейського моря.

---

³) Про це є мова вище, в розділі: У гостях в ігум. Стефана, зам. 6.

Мене завели в малу кімнату, з одним ліжком і столиком, що стояв при стіні. В ній було холодно. Ввесь час я ходив по цій кімнаті й ніяк не міг розігрітися. На моє щастя покликано мене незадовго на вечерю до кухні, там я закріпився. Вечеряли ми всі разом, як це водиться в монастирях, але відвідин НН. Тайн після вечері не було, ні якогось набоженства, чи хору. Тому я відразу пішов у свою келію (чи радше каліву), трохи походив ще по ній і поклався спати. — Пробудився я вчасно, бо коло четвертої години, і почув, що мій бік, на якому я лежав, цілий затерп. Якось трохи я розрухав його, але спати, я вже не спав до раня. Я перекидався з боку на бік, бо мої клуби не привикли ще до твердої дошки. В хаті було зимно, але я не змерз, бо припала мені тепла ковдра та й до того спав я тоді по-тамошньому звичаю, значить не скидав із себе всього одіння, тільки блюзку й черевики.

О п'ятій годині задзвонив дзвінок на встання. Слава Богові, подумав я і зачав ставати. За несповна двадцять хвилин рознісся по коритарі скіту гомін монашого хору, який служило двох ченців. Спокійно, набожно й при тім з життям вони його правили.

Я збирався з поспіхом, бо сподівався, що не-

забаром хтось навідається до мене⁴. І дійсно за кілька хвилин у мої двері застукав сам настоятель і радив бути готовим у дорогу. Опісля щераз він явився в мене, приніс чорної кави, а при тому згадав мені про винагороду за мула. З місця я заплатив йому за все й, розпрощавшись з ним, поїхав у пристань св. Анни.

Нас їхало двох, а властиво тільки я їхав, мій співтовариш чернець Георгій пішки ішов за нами. Була ще ніч. На небозводі майоріли ще зірки, а між ними дрімав надщерблений місяченько, який раз-по-раз розплющував очі, споглядаючи за нами з-поміж дерев. Крізь просмики гір продирався холодний вітерець. Ми спокійно посувалися в своєму напрямі доріжкою, що есла то верхом гори, то її ярами. Маючи тоді доволі часу, я в сяєві місяця розглядався довкруги себе, звертав увагу на все, що ми стрічали по дорозі, зокрема ж захоплювався плесом моря, що ген далеко перед нами, в глибокій пропасті, купалось у сріблених променях володаря ночі.

---

4) Мушу тут зазначити, що я тоді теж мівся. — Бо не всі ченці на Афоні миються зранку. Щодо того, я чув таки в одному з тамошніх монастирів, що обов'язані там митися тільки священники й диякони, бо вони ходять коло престола, іншим ченцям лишено це доволі.

Якийсь час нам їхалося не зле. Але коли прийшлося нам з'їжджати зо стрімкої гори вділ, о — тоді справа малася зовсім інакше. У той час при першій-ліпшій нагоді можна було полетіти через голову мула вділ, йому під ноги, або десь на бік і там у дебрі зникнути безслідно. Сам мул ступав обережно. Він попросту обходив кожний небезпечний камінь, кожную більшу ямку. Ніколи він не робив кроку туди, де він міг би піткнутися і так себе та й свого пана наразити на якісь неприємності. Так старанно цей мулик спускався тими карколомними вибоями, з тієї нечувано стрімкої гори, наче б він незнає які скарги віз на собі, або незнає яку винагороду за це мав дістати.

Вполовині дороги я таки зліз з мула, бо годі було так дальше їхати, а й Георгіос побоювався, щоб ми випадком не спізнали кораблика. Від тоді я вже ішов пішки, а властиво підбігав за ними, бо не встигав додержувати їм кроку. Згодом я зачав лишатися позаду. В мене не ставало сил поспішати за мулом, а ще більше за ченцем, який ввесь час підскакував і зіскакував по каменях, немов на якому грищі⁵;

⁵) Однак при тім він і молився по дорозі, ба навіть підспівував собі побожних пісень або тільки короткі прошення з ектеній, напр.: Киріе елейсон (Господи помилуй).

крім того він ще й мула попихав, щоб скоріш ішов. Я з дива не міг вийти, як можна так скоро “летіти” з гори. Незабаром у мене зачали боліти ноги, мої коліна стали відмовляти попросту послуху, вони не були вже в спроможі вдержувати мене на своїх в’язах. Я тоді був би вдоволився, коли б я був міг бодай придержуватися мула, та його вже не було поблизу. Вони обидва стрілою понеслися у діл. О, довго потім я пам’ятав ці “пописи” між скітами св. Анни⁶.

До пристані ми збіли на час. Людей, чи пак ченців багато там не було. Деякі з них ще доходили, а деякі щойно з гори збігали, вигукуючи при тому, щоб човен їх не полишив. — Коли все було вже готове до від’їзду, наша моторівка наповнена вщерть монахами та всякого роду крамом, відчалила від берега й поплила в Дафні.

---

⁶) Правда, в якійсь мірі я був на це приготований задалегідь. Бо о. Ю., коли напоумлював мене перед від’їздом на Афон, казав мені, що я по афонських горах скоро змучуся, бо я “трохи за товстий”.

XIV.

В ПОВОРОТІ ДОДОМУ

На південному обрії ясніли легко-помаранчеві баранці. А від Спорадів (північних) віяв мильний вітерець і грався з хвилями води. Наш човен плів спокійно попри край св. Гори, наче б за чим у воді шукав. Пасажири сиділи на покладі й приглядалися краєвидові, або розмовляли між собою, або пересували чотки в руках — молилися.

Я теж приглядався природі, що немов на якому екрані перебігала попри мої очі. Місцями беріг лагідно притикав до моря, а місцями він був високий і стрімкий, наче яка стіна нагло спадав у воду. Вода була прозора, чистенька, мов хрусталь і тому, де не було дуже глибоко, можна було на її дні числити камені, порослі водоросом, або доглянути яку рибу, що буяла в ній. Часто-густо в плесі води віддзеркалювався краєвид поборежжя, який то образ при самому березі зливався з дійсним образом природи, що разом узяте творило казкову панораму. Цю картину свят-горського заливу перервав нам мони св. Павла, що розложився в зеленій кітловині оподалік берега¹.

---

1) Цей монастир походить із чотирнадцятого віку,

Будівля його вже стара. Частина мурів, які колись оточували весь монастир, вже розсипалась, лишилася тільки східня їх частина, від гори. Однак і те, що ще позістало, виглядає імпозантно й тому кожному туристові нагадує оборонні мури середньовічних замків. — Сьогодні мони св. Павла підупадає, як і інші монастирі Афону; всього на-всього має кількадесять ченців. Нічим він на Горі Афон не є замітний, хіба залишками кадила, що його трьох Царів принесло в дарі новонародженому Месії².

За цим наблизились ми до іншого монастиря, а був ним мони Діонісію³. Положення його попросту казочне. Він стоїть на відокремленій скалі, яка стрімко спадає вділ, при тому двома боками в море. З тієї обителі походив отой диякон, з яким я передтим уже стрічався і диспутував на релігійні теми. Я мав охоту відвідати його, але обставини не склалися. По дорозі оповідали мені, що в монастирі Діонісію

а його католикон значно пізніший. Його теперішня назва не походить від імені св. ап. Павла, тільки від одного з монахів, який оснував цю обитель.

2) Крім того кадила показують тамошні монахи ту ристам одну з ніг св. Григорія Наз. і голову св. Агати.

3) Про цей монастир ми вже згадували в розділі: У гост. в ігум. Стефана, першусього там же, зам. 1.

находиться дуже старовинний рукопис, який розказує про історію Діодохів. Крім того настоятель цього мону залічується до вчених людей. За обширну працю з природознавства Грецька Академія Наук в Атенах наділила його медалею Нобля.

Ще ми вповні не налюбувалися видом монастиря Діонісію, а перед нами виринув з-поза гори мону Сімонос Петрас, у повній своїй величі⁴. Щось чудового цей монастир, особливо здалека, на тлі гір. Хто ті камені носив, коли його будували, як ті руштовання споруджено тоді, питав я сам себе. Направду, кольосальна будівля і то на шпилі високої скалистої гори.

До обителі Петрас їхав з нами також чернець, який перед кількома днями направляв мене в Каріе черевик. Ми обидва, почавши від Дафні, перекидувалися словами, як старі знайомі. Втім я завважив у його руках чотки. Тож і спитав я його, як вони моляться на них. Тоді він виймив із кишені кусок чистого паперу й на ньому написав по-грецьки: Киріе Єсу Хрісте, Гийе Теу, елейсон гимас⁵. При цій розмові впав мені

4) Монастир Сімонос Петрас щодо існування зачисляється до монастирів чотирнадцятого віку, хоч нинішня його будова походить з минулого сторіччя.

5) В перекладі на українську мову це звучить: Господи Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй нас.

в очі його золотий годинник з таким же ланцужком. Це мене трохи здивувало, тому попросив я цього монаха, щоб показав мені свій годинник. Чернець без найменшого вагання відчепив від рясни годинник і подав мені його. Я оглянув його з усіх-усюдів і опісля зачав цей годинник спускати в воду (до моря) на знак, що така дорога річ не повинна знаходитися в монаха, мовляв, вона запропащенням для нього. На цей жарт приявні ченці зачали один по другім підсміхуватися, а й той чернець, що до нього належав годинник, усміхнувся і зараз додав, що це властиво не його годинник, тільки інших людей; це лишив один чоловік, який недавно помер на Афоні.

Наш човен зближався до пристані монастиря Сімонос Петрас, коли ми прощалися з ченцем з Каріє. Певно, пішов він у цей монастир, мигнула мені гадка крізь голову, направляти монахам обув'я і таким чином заробити собі дещо на прожиток. З човна я щераз помахав йому рукою на розстання і ми поїхали далше.

Тепер ми вже нікуди не вступали, а їхали просто до Дафні. Нічого замітного на цьому відтинку нашої плавби ми не стрічали, про що ялось би тут згадати. — Ціла їзда від скітів св. Анни аж по Дафні тривала несповна дві години, а коштувала тільки сім драхм. У Дафні я мусів пе-

ресісти на інший човен, який курсував між тією пристанню а Трипіті, останнім перестанком на афонським півострівці.

В саме полудне ми полишили пристань Дафні. Цим разом наша моторівка виглядала на справжній малий корабель. Він був значно більший від попереднього, відновлений ззовні й унутрі. На його щоглі лопотіла грецька національна хоруговка, а на покладі лежали нові тапчани, на які сідали пасажери, коли хто хотів. -- День був погідний, ні хмарочки на небі. Часом у повітрі показалась яка птичка, а на воді де-не-де колисалась рибацька лодка.

Я присів з боку на чардаку й приглядався краєвидові, бо за першим разом не бачив я його, бодай добре його не бачив; тоді була мряка. В природі все немов усміхалось до мене. Тепле сонечко опромінювало все, чого тільки воно діткнулося. Місцями плесо моря сяло в соняшних променях як скло, аж разило очі. Кругом царила тиша, благословенна тиша, яку переривало часом гудіння сирени, коли човен наближався до котроїсь із пристаней. Першою з них був перестанок при російському монастирі св. Пантелеймона. Опісля поступили ми до грецького мони Ксенофонта, що датується з одинадцятого або дванадцятого сторіччя, а за ним до Дохіарію, який своїм походженням теж з тих

самих часів, що їй попередній. Згадані доми нічого собі особливого. Але на тлі зеленого узгір'я та морського побережжя творять гарні панорами.

За цими монастирями та їхніми забудованнями тягнулися узгір'ям, здовж заливу, порозкидані скіти, або келії з церковцями. Їх мережанку замикав російський скіт Хроміца. Він пишався на зеленій високорівні, оточений меншими домами й огородами. Внизу цього скіту виднів при березі малий перестанок для човнів, а при ньому стирчали з землі рештки якоїсь башти. Це залишки середньовічного замку Франкокастрон, ще з четвертого христоносного походу (XIII вік). Просто від місцевости Франкокастрон на гору, там ховалися поміж деревами руїни вежі повенедиктинського монастиря⁶.

⁶) Георг Гофманн Т. І., професор Пан. Схід. Інституту в Римі, в періодичу Оріент. Христіяна (*Orient. Christiana*, n. 28 (1926), p. 7.) є думки, що цей венедикт. монастир існував на Афоні вже в десятому віці. — Опісля згаданий професор говорить про грецькі документи, на яких видніють латинські підписи абаса Амальфійського монастиря ОО. Венедиктинів на горі Афон. Венедикт. монастир, що про нього тут мова, в першій половині одинадцятого сторіччя був там під опікою Великої Лаври (Гл. теж: W. Regel — E. Kurz В. Korables, *Actes de Philothée (Actes de l'Athos VI)*, S. Peterburg 1913, 6. De Mester OSB., 65.

Доїзджаючи до Трипіті, один із моїх сусідів, інженер по фаху, вказав мені рукою на канал Ксеркса⁷, що був постелений зеленим килимом озимиши. З тієї пристані приїхав я автобусом у Єріссос (Акантон), де я заночував, і наступного дня вранці вибрався в Салоніки. — Наш автобус скоро віз нас тоді крізь закрути лісом, його долинами, понад дебрн, річки, потоки. У заду його сиділо кілька дівчат і хлопців, які їхали до сусідного містечка, і співали грецьких народніх пісень. Своїми мелодіями й тонацією вони нагадували мені наші бойківські пісні. Мотиви гармонізації подобалися мені. Радо був би я їх ще слухав, але згадане товариство злізло з автобусу й далі помандрували пішки.

Як ми минули Арнею (одне з більших містечок Халькідики), заговорила до мене по-німецьки старша віком грекиня, що сиділа позаду мене, і пальцем показала мені в бік, де стояла статуя філософа Аристотеля. Місце, що на ньому видніла статуя, це Стагіра, родинне місце Мислителя. Вона (статуя) представляла цього Філософа, як він задуманий, зі звоєм пергамену стоїть на горбочку в рідному селі, звернений обличчям до моря, на південь, до Атен. Сама в собі ця статуя, скромна, зроблена з жовтавого мармору,

---

⁷) Гл. Розділ I (По дорозі на Афон), зам. 4.

однак виконана по-мистецьки, повна натхніння, серйозности і глибокої задуми. Споглядаючи на неї, я не міг своїх очей відорвати від цієї статуї — такий у ній артизм, таке втілення античного гелленського генія. До того положення цього місця в Стагірі чудове, бо на зеленому узгір'ї, посеред невеличких дерев і з прегарним видом на довкілля, а звернене воно на південь, до сонця, до блакитних вод Егея... Аж жалко ставало, коли прийшлося нам роставатись з отим місцем, зі статуєю одного з найбільших мислителів старовинної Геллади. Мені нагадалися тоді літа моїх філософічних студій, тієї філософії, обумованої саме на цім глибокоумнім, а водночас і практичнім Аристотелі.

Від Стагіри наш автобус мчав щосили, тепер вже по асфальтовій дорозі. Ми стрілою летіли верхів'ям гір, лишаючи поза собою ліси та пасовиська, зі стадами овець на них. Ми проїздили попри македонські села чи присілки, минали містечка, часом яку фабрику, так що в скорому часі найшлись ми на периферіях Солуня, а згодом і на вулицях самого міста.

В городі св. Великомуч. Димитрія, Сальоніках, наш автобус переходив попри церкву св. Юра, яка є перероблена з мавзолею імператора Гале-

рія⁸. Біля неї ще сьогодні видніють рештки мурів з поганської старовинної святині; недалеко тієї святині голосив Боже Слово Апостол народів, св. Павло.

Тут було вже тепло, соняшно. На вулицях міста розносився гамір, кипіло життя; можна сказати, зовсім інший світ, як на Афоні. Це самозрозуміла річ. Це ж вимога життя в модерному місті, закон його розвою і поступу. Однак скажу тут мимоходом, що зіставляючи св. Гору, життя ченців на ній у теперішніх часах, з життям інших людей у місті чи поза ним, Афон не уйде закиду, що забагато не доцінює він розвитку людського життя, його поступу в здоровому змислі. Сказав колись Христос: "Це треба робити, а й того не залишати" (Мт. 23,23). Коли ці слова застосуємо й до афонських ченців, бо до всіх людей у якійсь мірі можна їх стусувати, то змисл того буде, що й побожності належить віддаватися, а й здорового поступу культури не недоцінювати. Послідовно, якщо згадані ченці були б придержувалися тієї засади, вони були б не згубилися в житті, їхні монастирі

---

8) Турки за свого панування перемінили цю церкву на мошею. Та коли грекам пощастило турків прогнати з краю, вони знову цій святині привернули колишню гідність християнської церкви.

сьогодні не світили б пусткою, ні не хилилися б у розвал. До того й загал людей споглядав би на них інакше, та й світські “власть імуці” з належною пошаною і признанням відносилися б до них, як відносяться вони до західніх Чинів або монаших Згромаджень у межах своєї держави.

Ось так я розмірковував, коли ішов хідниками Солуня, спускаючись ними вділ міста попри його катедру (собор) Григорія Палами. Я ступав тоді бадьоро, почувався добре, і — був вдоволений, що так гарно пощастило мені з подорожжю на гору Афон.

НА ЗАКІНЧЕННЯ

Хоч значення гори Афону багато вже підупало й далі не перестає воно хилитися до упадку, а однак заслуга тієї Гори велика для Сходу. З цією заслугою вона й піде в історію. Бо, як ми чули, крім морально-релігійного її впливу на довкілля та подальші краї, там на Афоні зібрані є неоціненні скарби з різних ділянок, себто з архітектури, штуки, письменства. Не дивно проте, що вони стягають до себе зацікавлених і заінтересованих у тому.

Ці відвідувачі афонської Гори, це переважно туристи зі Заходу, вихованки західньої культури, жителі модерного світа. Отже ж спосіб їх думання західній, тобто ментальність у них західня. У висліді того такий самий у них і підхід до кожної речі, з якою вони стрічаються, такий в них і погляд на чернецтво та його завдання в даних обставинах. Тож коли ті чужинці зайдуть на Афон і там у монахів бачать дещо відмінне, як у себе вдома, на Заході, напр., іншу в них настанову до вимог часу, інші практики, значно спізнені життєво, це в декотрих з них викликає своєрідне враження, дивує їх. Але бувають між ними й такі, хоч їх менше, які це опізнення практичної сторінки на Афоні пояснюють со-

бі на добре, мовляв, воно не впливає з якогось недбальства або нерадивости тамошніх ченців, а радше це вплив їх євангельської простоти. Жителі св. Гори, думають ці туристи, найперше звертають увагу на вічне, потім на дочасне, душею вони наперед займаються, опісля тілом, тож у першу чергу віддаються вони духовному життю, а щойно за тим ідуть у них звичайні, буденні зайняття. Звідсіль і те опізнення в їхнім практичнім житті.

Та, є ще одна там річ, яка привертає до себе замітно увагу глядача-чужинця, а саме практика, як тамошні ченці зберігають свій обіт невинности. Цей обіт, як вище була мова, найважніший обіт у них, тому і стараються вони заховувати його якнайстаранніше; до тієї міри вони заховують його, що декому з посторонніх видається це запересадне. На ділі ж воно аж не так.

Без сумніву, що тією великою дбайливістю про згаданий обіт, а не чим іншим слід пояснити собі й ту строгість афонських монахів у їх монашому житті, ту немилосерну, здавалося б, поведінку зі своїм тілом, відмовлювання йому нераз найконечніших вимог у їді, чи питтю, ту цілковиту, а то й пересадну на позір втечу від світа, від людей, зокрема ж від жіночої статті, немов би та жінка не вийшла з тих же творчих

рук, з яких і вони самі вийшли. Правда, ця помітна обережність у афонських ченців, щодо заховання невинности, де в чому може й мати своє застереження, та — це якраз залишки давнього напрямку в аскезі, який задержався в ній ще з перших століть християнства на Сході, як реакція на тогочасну розперізаність у моралі. Вдобавку й це треба признати, що згадані ченці, вони ж на Афоні господарі в своїй хаті, тож як їм загодно, так і розпорядилися в себе, такий же спосіб життя прийняли.

Що торкається беззастережно позитивних черт в афонських ченців, то крім вищезгаданих принагідно, можна б ще не одну тут навести. — От напр., гостинність у них. На св. бо Горі радо вітають подорожніх і гостять їх, чим хата багата. Крім сто драхм, які вплачується згори в Каріе за харч на Афоні, більше ніхто ніякої винагороди ні за їду, ні нічліг там від туристів не домагається.

Далі — годиться тут відмітити і не малий консерватизм по афонських домах. Він проявляється там у замітній мірі. І якщоб не брак у них нових сил (ченців), якщоб не те, що забракло там добродіїв, які передтим слали ченцям допомогу, якщоб не загальне, в висліді того, послаблення монашої карности, згаданий консерватизм, та вірність своїй традиції, ще пильніше

були б у цих ченців заховані; настоятелі їхніх спільнот ще наполегливіше настоювали б, щоб по монастирях і скітах усе вірно зберігалось і то зберігалось у рамцях їх монаших звичаїв, уставів, коротко — традиції.

Як вплив цього консерватизму на св. Горі, це велике замилування в тамошніх монахів до церковно-монашого хору. Хтось скаже, що вони, як спільнота, іншого важнішого завдання і так не мають. Це правда. Але щоб відтягнутися від тієї Богу милої практики хору, легко можна піднайти причини, які скоро захитали б цю побожну практику в тамошніх ченців, внаслідок чого монаший хор зайняв би в них місце підрядне. Та вони хор пильнують, правлять його в день і в ночі довгими годинами. Залюбки віддаються тому богопочитанню, зберігаючи втім усі рубрики, церемонії та звичаї. — В скіті Преосв. Богородиці, в якому я на Афоні останню нічку ночував, співало утреню тільки двох ченців і добре їм це йшло.

Докину ще тут, що й побожність між афонськими ченцями процвітає. Є там чимало праведних душ, святців, щоправда, укритих перед людським оком, але на це, щоб Той, хто бачить їх у тайні, винагородив їм те явно.

Приглядаючись життю ченців на Афоні, я старався віднайти там впливи, які могли мати

коли місце між тією Горою, її ченцями а кападокійським монашеством у Малій Азії, себто насільки Правила, аскеза св. Василя В. впливали на розвій монашого життя на Афоні. Що ці впливи там були, це поза всяким сумнівом. На потвердження сказаного наведу тільки випадок, який мав місце на Афоні за цісаря Нікифора Фоки. А саме цей імператор поручив своєму сповідникові Атанасієві, еромонахові з монастиря Студіон, біля Константинополя, щоб він збудував на горі Афон Лавру, в якій сам цісар бажав опісля доживати віку. Еромонах послухав наказу володаря і вкортці виконав його волю. Оповідається далі в хроніках афонської Лаври, що пустинники, які там на Афоні вже проживали, спротивилися тому, ніяк не хотіли того способу життя, що його згаданий чернець із Студіону приніс, тобто не хотіли киновії, ц. є спільного життя під одним настоятелем. А треба нам знати, що киновію і вказівки монашо-аскетичного життя основник Студіону св. Теод. Студит узяв від св. Василя В. Отже ті василієві приписи щодо чернечого життя, змодифіковані дещо св. Т. Студитом, еромонах Атанасій переціпив на Афон і вони в новопостроєній ним Лаврі, ввійшли остаточно в життя тамошніх ченців, а відти продісталися і до інших тамошніх монастирів чи скітів.

Далі, той факт, що ченці з Кападокії прий-

шли на св. Гору й позістали на ній, також де-що говорить нам у цій справі. Вони бо, загостивши на Афон, принесли з собою моці свого Патріярха, св. Василія. А це означає, що згадані монахи мали в пошані св. Василія В., за чим пішла в них і пошана до Його Заповіту, до Його Уставів-Наук. Від них той пієтизм до свого духовного Батька, до Його Правил, до Його аскези поволеньки переходив і до інших монахів на горі Афон, просякав так у тамошні їх житла.

Крім того рукописи Василієвих творів на горі Афон, зокрема ж рукописи аскетичних його творів, теж чимало промовляють за тим. Коли ці твори, рукописні й друковані, в тамошніх манастирях знаходяться, це знак, що їх ченці на Афоні займалися ними, черпали з них поживу для свого духовного життя. — Слід додати тут і те, про що мова була вже в розділі четвертім, зам. 9, а саме, що афонська іконографія теж чимало світла кидає на цю справу. Звичайно в Східній Церкві малюють трьох Святителів так, що св. Ів. Золотоустого вміщують по їх середині. Однак стрічав я на Афоні й такі випадки, як це я на своєму місці вже згадував, що на іконах трьох св. Єрархів поставлено в середину св. Василія В. Розуміється, афонці думали тим щось зазначити, підкреслити якусь особливість Василія Великого. Ніщо інше тут не могло бути

в тих ченців на меті, як пошанувати св. Василя, духовного провідника ченців на Сході, Основоположника там монашого життя, першусього Організатора киновійного монашества, що його перещіпив на ґрунт другого Риму св. Т. Студит, а згодом його духовний син Атанасій поніс його ще далі, бо в св. Лавру на Афоні.

Як виходить із сказаного, то Ідея монашества св. Василя не являлась чужою на св. Горі, що дух Василієвої аскези, Його духовні Поучення і Правила, спосіб Його монашого життя, тобто киновія, знані були афонським ченцям і в такій чи іншій мірі прикитувалися між ними¹.

---

1) Не дивно проте, що Апостол. Столиця, зглядно священ. Конгрегація для поширення віри (Пропаганда), коли вона в XVII і XVIII сторіччях переговорювала з афонськими монахами в справі злуки їх з Католическою Церквою, тобто церковної Унії, то називала їх у своїх письмах до них, ченцями св. Василя (В.); гл.: Г. Гофманн, Т. I., Орієнт Християна, ч. 19, (1925), ст. 151, 167, 177, 178; а в тім самім періоднику на рік 1926, ч. 28, ст. 10, 17, 22, 23, 24, 36. — І ніде нема там згадки, щоб названі так афонські монахи спротивилися тому, що Апост. Престол називав їх василіянами.

Слід відмітити тут і це, що вищеназвана Конгрегація, коли в сімнадцятому віці глядала відповідних місіонарів на Афон, щоб привернути тамошніх монахів на лоно Католическої Церкви.

Щодо зв'язків українських Земель з Афоном, ясна річ, що вони були. Почавши від часів Ан. Печерського аж до першої світової війни наші люди відвідували св. Гору, на ній вони молилися; деякі з них навіть і позітали там, постригшись у ченці. Щобільше, для синів східньо-українських Земель засновано на Афоні окремих скіт (св. Іллі). Та це випадки, що про них згадується в Історії, по монастирських хроніках, або й у нашій українській літературі. А скільки ж було таких випадків, що їх ніде не записано. Вони теж чимало сказали б нам про ті взаємовідносини наших Земель з Афоном. З того, що занотовано, або що іншою якою дорогою дійшло до нас, бачимо, що зв'язок українських Земель з Афоном існував від давна, що св. Гора в ході століть неабиякий вплив мала на релігійно-церков-

---

Церкви, то звернулася вона в цій справі (письмом з дня 16 жовтня 1627) до тодішнього нашого митропол. Велям. Рутського, щоб Його ченці (василіяни) підприймались того благородного діла. Та ні згаданий Митрополит, ні тогочасні ОО. Василіяни не скористали з тієї пропозиції Пропаганди, бо Василіяни були тоді ще чисельно заслабкі, а крім того вдома вони мали аж надто всякої праці, зокрема ж унійної в своєму народі. Гл. Там же, за рік 1925, ч. 19, ст. 156-157.

не життя в Україні, зокрема ж на чернече життя в ній.

Ввиду того Афон, як огнище релігійно-монашого життя, як зосередження аскетизму всяких напрямків, як місце шляхетних осягів — Афон, це неоціненний скарб для Східньої Церкви і її чернецтва. Там, додаймо й те, зовнішні форми чернечих практик як у церкві так і в монастирі заховались ціло, ненарушені, без західньо-латинських впливів. Тому хто цікавиться історією, розвоєм і осягами східнього монашества в грецькій нез'єдиненій Церкві, той безумовно мусить заглянути на Афон. Інакше він не матиме ясного, всебічного та критичного погляду на дану річ.

Накінець, для заокруглення речі, докину, що багато можна б ще говорити про ці справи в зв'язку з Афоном і тому ці наші спогади з св. Гори не в одному матимуть до побажання. А проте вони свою мету осягнуть, бо не одного запізнають бодай загальниково, з життям-буттям ченців у їхній республіці на Афоні та й з багатством їх культурних надбань.

З М І С Т

Передмова	
По дорозі на Афон	9
На водах свят-горського заливу	14
Верхи мулом до Каріє	19
В столиці чернечої республіки	27
Від мони Кутлумусію до Пантократора	37
Берегами Егейського моря	49
В монастир Хіляндарію	55
Між болгарськими ченцями	64
Через Каріє в Русікон	80
у гостях в ігумена Стефана	93
Айїя Лавра	104
Понад пропасті	116
I — Попри скіти св. Василя В.	127
В повороті додому	135
Закінчення	145

СПРАВЛЕННЯ ПОМІЧЕНИХ ДРУКАРСЬКИХ ПОМИЛОК

Ст.	рядок	є	має бути
9	6 здолу	гор	гір
10	2 здолу	тільки про	тільки я про
13	9 здолу	пустився	пустився він
19	10 здолу	різблені	різьблені
23	7 згори	Ксиропотами	Ксиропотаму
32	Два остані рядки треба перенести на ст. 33		
33	13-тий рядок перенести між 5 і 6 рядок		
31	3 згори	шіснадцятий	шістнадцятий
34	14 згори	різби	різьби
35	9 згори	рями	рами
46	4 здолу	гарчо	гарно
47	1 згори	хox	хоч
48	12 згори	при тим	при тім
49	13 здолу	сподали	спадали
71	5 згори	монастирські	манастирські

За дозволом Церковної Влади

